CONSTANTIN NOICA

JURNAL FILOZOFIC

CONSTANTIN NOICA

JURNAL FILOSOFIC

1944

Mi-a dispărut o pagină din acest Jurnal. Ce spusesem acolo ? Era poate ceva adânc, ceva hotărâtor. Mă cuprinde deodată neliniștea să mă știu străin de mine, de ce am mai bun în mine, și înțeleg vorba ciudată a lui Augustin : e în noi ceva mai adânc decât noi înșine.

*

Oameni. Nu lucruri, nu peisaje ; oameni. Să fii însetat de omul nou, așa cum ești de lumile noi. Căci fiecare om e o formă de încăpățânare, adică o idee. Și-ți place să vezi care e gestul ideii, care e vocea ei. Cum surâde ea.

*

Filozofia nu e posibilă decât în oraș, printre oameni, pe piețele acelea de care nu se dezlipea Socrate. Singură întâlnirea cu celălalt ți-o dă. Puneți etaje peste etaje, suprimați grădinile (sau lăsați cel mult aceste convenționale grădini publice) — și undeva, lângă o scară de serviciu, se va naște un filozof.

E încă prea multă natură în România.

*

Stăteam de câtăva vreme într-un bloc. Deasupra mea era o nuntă. Dansau, dar fără nici un ritm parcă. Din când în când o voce răgușită se ridica peste celelalte ; probabil cântau un refren. Un geam se spărgea, cu zgomot. Ce haos o petrecere, ce absurditate !

Dar așa este și *dinăuntru* ? Totul se organizează privit de acolo, și ritmul dansului e ritm, iar vocile sânt una, ba chiar geamul acela care se sparge intră în desfășurarea petrecerii. Există o lege de creștere interioară a petrecerii, întocmai cum cresc lucrurile în scena în care se sparge, trebuie să se spargă, vasul din „Idiotul“ lui Dostoevski. Cei dinăuntru cunosc legea aceasta de creștere, iar pentru ei totul se ține, chiar și excesul ; în timp ce pentru cel de afară totul e haos. Așa trebuie să fie cu cei care judecă din afară orice acțiune, orice fapt de viață : stau la alt etaj.

Și-mi dau seama, cum stau treaz în noapte, ce adânc fapt de viață e o petrecere. Cine spunea că nu se poate „povesti“ un bal ? E aproape un miracol, ca orice fapt de viață. E atât de frumoasă viața, cu creșterea ei spre nu știi ce ! O creștere riguroasă, geometrică, strictă, ca în Bach — spre nu știi ce.

A doua zi întâlnesc un cunoscut din bloc. „Ce frumoasă e viaţa !“ exclam eu destul de abrupt.

— Ai fost ieri la nuntă ? mă întreabă el.

*

Noi nu avem un termen românesc pentru „devenire“. Avem câteva pentru fiinţă, dar nu avem pentru devenire. Am fi putut avea termenul de : petrecere (se petrece ceva, care e mai mult decât se întâmplă, are loc : are desfășurare). Dar l-au expropriat chefliii. Singura noastră devenire este în chef, în distracţie, — în înstrăinare.

*

Visez o şcoală în care să nu se predea, la drept vorbind, nimic. Să trăieşti liniştit şi cuviincios, într-o margine de cetate, iar oamenii tineri, câţiva oameni tineri ai lumii, să vină acolo spre a se elibera de tirania profesoratului. Căci totul şi toţi le dau lecţii. Totul trebuie învăţat din afară şi pe dinafară, iar singurul lucru care le e îngăduit din când în când e să pună întrebări. Dar nu vedeţi că au şi ei de spus ceva, de mărturisit ceva ? Şi nu vedeţi că noi nu avem întotdeauna ce să le spunem ? Sântem doar mijlocitori între ei şi ei înşişi. (Dar nici asta nu trebuie să le fie spus).

*

Discipolul vine la tine să-ţi ceară. Tu trebuie să-l înveţi că n-are nimic de primit, că trebuie să crească. Discipolul vrea să devină iederă. Trebuie să-l laşi să fie ce trebuie să fie : chiar buruiană. Şi cel mai frumos sfârşit al tău — fertilitate ! — e să te năpădească buruienile.†

† Gândul acesta — şi alte câteva din Jurnal — au fost întâmplător folosite în unele articole. Le restitui aci purităţii lor de pagini dintr-un „Jurnal filozofic“.

*

…Era un om atât de tânăr şi de armonios, încât mi-am închipuit un teolog care ar exclama : „Voi slnteţi cei care ţin lumea în loc ! Pentru voi trebuie lumea perpetuată, amânată. Dumnezeu ar mântui-o dacă n-ar fi încă fiinţe să se bucure de ea şi să întârzie, prin tot ce e păgân în ei, răscumpărarea.“

Să ţii lumea în loc. Este moarte ? Este viaţă ?

*

Toată viaţa noastră morală începe aci : între fiul risipitor şi fratele lui. Ne pierdem şi ne căim ; sau ne păstrăm şi ne împietrim inima. E rău să nu asculţi. Dar e la fel de rău să ştii să asculţi — şi să ţii minte.

*

Gândul Şcolii, al celei unde să nu se predea nimic, mă obsedează. Stări de spirit, asta trebuie dat altora ; nu conţinuturi, nu sfaturi, nu învăţături. De aceea nici nu trebuie lecţii. Chiar unui om care te întreabă, nu ai nevoie să-i dai „lecţii“. O carte pe care o scoţi din bibliotecă, un Preludiu de Bach pe care-l pui seara, în linişte, sau un exemplu de seninătate intelectuală, sânt mult mai educative decât o lecţie. Oamenii aceia tineri văd că vrei să încorporezi o idee şi încep să încoporeze şi ei una. (Poate „gândul unic“, de care vorbea Pârvan).

Cred că şcoala asta trebuie făcută.

*

„Tout est vrai là dedans, rien n’y est exact“, vorba lui Barrès contra inginerilor de tipul lui Charles Martin, contra filologilor, contra profesorilor, contra fraţilor fiului risipitor.

*

Ursuz ca fratele fiului risipitor.

*

Maria şi Marta — Maria care stă la picioarele Mântuitorului, Marta care roboteşte prin casă, ursuză — sânt în fond fiul risipitor şi fratele. Dar destinul fiului e să se piardă în acţiune, pe când al Măriei e să se piardă în contemplaţie. E toată distanţa dintre spiritul masculin şi cel feminin, aci. Oamenii se definesc după felul cum se pierd.

*

Ce are de dat un spirit feminin ? O singură fericire, un singur extaz. Şi toată tehnica feminităţii e de a pulveriza acea fericire în nenumărate fericiri, într-o succesiune şi devenire de fericiri minore. Căci ea pleacă de la fiinţă

(Simmel !) şi atunci caută devenirea şi diversul ; în timp ce bărbatul pleacă de la devenire, şi e însetat de fiinţă, de unitate.

Setea Unului de a se pierde şi setea Multiplului de a se readuna.

*

Am ieşit în seara aceea repetând tema unică din Passacalia lui Bach, cu sentimentul că dacă aş pierde-o, aş rămâne gol. Spaima de a fi părăsit, numai muzica ţi-o dă cu adevărat.

*

Nu cunosc nimic mai detestabil, în muzică, decât finalul Simfoniei a cincea de Beethoven. Cu un sfert de oră înainte de a sfârşi, simţi că va sfârşi ; că a sfârşit.

Bach nu poate sfârşi. De aceea sânt finalurile lui atât de frumoase. Nu o repetiţie, nu o concluzie bine punctată, ca la Mozart sau Beethoven. Ci sfâşiere ; efort zadarnic de înnoire : greutatea despărţirii de materia, somnul, vraja muzicii, — dacă n-a obţinut, printr-o miraculoasă schimbare de ton : transfigurarea.

*

În cartea aceea extraordinară (mediocru scrisă, supărător de ditirambică, totuşi extraordinară) a Annei Magdalena Bach despre soţul ei, regăsesc, de astă dată pe registrul vieţii lui Bach, aceeaşi greutate de a sfârşi. Sânt sfârşituri în sfârşitul său, ca în muzică. Putea sfârşi după ce dictase lui Altnikol, ginerele său, în noaptea din urmă, acel : „Sânt înaintea Scaunului Tău, Doamne“. Dar nu sfârşeşte încă. Puţin înainte de-a muri îi revine, pentru câteva clipe, vederea, de câtva timp pierdută ; revede pe toţi ai săi, iar când Magdalena îi arată un trandafir roşu, el rosteşte acel : „dar sânt culori mai frumoase acolo unde mă duc !“ care ar putea fi încă un sfârşit. Iar abia când cere Magdalenei să-i cânte ceva şi ea începe — ce voce va fi avut ? — coralul pe care-l vor intona cu toţii, Bach sfârşeşte cu adevărat.

E greutatea despărţirii de *somnul* vieţii.

*

Dacă iubiţi muzica, — pierderile, curgerile, creşterile ; dacă vă plac geometria şi rigoarea, fără să vi se împietrească inima şi mintea ; dacă aveţi un dram de nebunie şi un munte de măsură — veţi întâlni, cândva, filozofia.

*

Ieri am căutat local pentru Școală : o casă în marginea orașului, pentru mine și un prieten, doi. La un chioșc lângă barieră, mă interesez de ieșirea spre pădurea Ștefănești. „Pe cine căutați acolo ?“ mă întreabă, cu chef de vorbă, omul.

Tresar o clipă. În fond mă căutam pe mine. Mă duceam acolo să întâlnesc această apariție ciudată care ești tu însuți, proiectat în viitor. Dar n-am curajul să practic filozofia cu tutungiul. Îi vorbesc doar despre un fel de profesor care stă acolo fără elevi, într-o școală în care nu se predă, la drept vorbind, nimic. „N-ai auzit de el ?“ întreb eu. „Ba da, mi se pare c-am auzit. E unul…“

Omul știa. Eu nu știam încă, dar el știa — tot ce era de știut pentru ceilalți.

*

Să fii singur, ca un copil printre oamenii mari (Rilke).

*

Oamenii mari fericesc pe copii, înțelepții pe nebuni, regii pe cei săraci și fratele fiului risipitor pe fiu. Ce destin ne trimite permanent la *celălalt* ? Nu la altceva — care ar putea deveni al nostru — ci la celălalt.

Și fiul și fratele sânt nefericiți. Așa poate începe un tratat de etică.

*

Îmi place începutul Bibliei. Dumnezeu face lumina și apoi vede că e bună. Face uscatul și apele, și apoi vede că sânt bune. (Numai la om nu vede asta. Să fi fost de la sine înțeles ?). în orice caz întâi creează și pe urmă stă să judece. Ce extraordinară replică pentru Teodiceea lui Leibniz, în care lumea e creată *pentru că* e cea mai bună.

Numai noi oamenii, leibnizieni înnăscuți, cerem ca programul să preceadă fapta. Ființe întoarse de la viață, ființe teoretice și absurde ce sântem !

De scris un Anti-Mathesis. (Deși… deși… Era atâta febră a ideii, acolo ? Sau mai degrabă era febră a ideii ?).

*

Abel este cioban și Cain plugar. Abel rătăcește ca Fiul, și Cain frământă locul, ca Fratele. Iar Cain ucide pe Abel. Întotdeauna Cain ucide pe Abel.

Mă gândesc, de pildă, la cele două suflete românești : sufletul pastoral și sufletul agrar. Tot ce e nostalgie și libertate, tot ce e sentiment artistic, tot ce e sete de zări noi — spun unii — ține la noi de sufletul păstorului. Dar a trecut peste el sufletul stătător al plugarului și l-a pustiit ; are să-l pustiască.

Sântem țara lui Cain, în care Abel n-a murit încă de tot. Dar va veni pedeapsa lui Dumnezeu, mașina, și-i va mătura pe amândoi, — pentru ca neamul lor să crească, să crească biblic, dincolo de zările țării.

*

Ce curios rol are „valul“ în istoria românească ; valul lui Traian și alte valuri. În fond valul e simbolul mișcării ; la noi însă s-a staticizat și a devenit zid de apărare. Începuturile românești constau în încremenirea valurilor.

Și-mi vine în minte Russo : „Melancolia Bibliei stă pe deasupra neamului ; țara se sfâșie între liniile plângătoare ale hronicarilor și cântecele dureroare ale poporului.“

Un „strigăt tare“, asta voia el. Dar n-avea să-l audă.

*

Dintr-un text măhăcean al lui Hașdeu, despre cei din iad : „Scula-se-vor la ziua de giudeț, goi și negri, întunecați, strâmbi și grozavi, necurați și iuți.“

De ce iuți ? Poate că ține de viziunea iadului în biserica noastră. Dar e și o curioasă frică de mișcare, în viziunea noastră populară. E o obsesie a seninătății, în conștiința românească, obsesie pe care o reda cândva Neagoe Basarab, după cine știe ce ascet oriental : „Cel ce n-are îndârjire, acela vede pe Dumnezeu.“

Prietenul meu V. are dreptate : viziunea *populară* românească e cea a unui alai împărătesc. De n-am obosi pe drum ! Vorba lui C.

*

„Nu știți că noi vom judeca pe îngeri ? Cu atât mai mult lucrurile vieții acesteia.“ (Pavel, I-a Cor. 6, 3.). Undeva, Nae Ionescu încearcă un comentar

pentru vorba aceasta uluitoare : „…cel dintâi (îngerul) nefiind decât un ideal de sublimare al lucrurilor ; cel de-al doilea (omul), treaptă de ajungere la Dumnezeu“.

Aşadar tu, ca om, stai, într-o anumită ierarhie deasupra îngerilor. Ei nu sânt un ideal de perfecţionare pentru om, ci pentru cele ale firii. Poate şi pentru femei, care se simt atât de legate de fire. Dar mă uit în jurul nostru, să văd cine poate judeca un înger ? Nimeni. Şi totuşi, asta n-are însemnătate. Creştinismul îţi spune şi ce eşti, nu numai ce ai devenit.

*

Bach cântând cu mâna dreaptă o fugă, la clavecin, în timp ce cu mâna stângă ţine după mijloc pe Anna Magdalena. „Poate că acesta are să fie ultimul lucru la care mă voi gândi“, notează ea.

Undeva, printre cetele îngereşti, e o adiere de gelozie.

*

Dintre animale — spune Geneza — nu s-a găsit nici un ajutor pentru om. De aceea Dumnezeu adoarme pe Adam şi scoate din coasta sa femeia.

Dacă s-ar fi găsit ceva s-o înlocuiască…

*

Tristeţea de a nu fi păcătuit. Tristeţe care cuprinde din când în când pe îngeri şi aproape întotdeauna pe oamenii mediocri. În frunte cu fratele fiului risipitor.

Reţin proverbul : „Păcatele-s pe oameni, nu pe butuci.“ Cam frust exprimat, — dar asta-i totul, în fond.

*

„A venit la mine, îmi istoriseşte un duhovnic, şi mi-a cerut să-i fac iertat un păcat.

— Ce-ai făcut ?

— Mi-am dat seama că voi păcătui. Simt că, în împrejurările acestea care mă aşteaptă astăzi chiar, nu pot să nu păcătuiesc. Am venit s-o spun şi să cer absolvire.

— Dar cum să ţi-o dau ?

— Dacă aş veni să-ţi spun : „sânt slab, am păcătuit“, mi-ai da-o. De ce nu mi-o dai şi când îţi spun : „sânt slab, nu pot să nu păcătuiesc ?“ E mai

gravă aşteptarea decât fapta ?

— Poate că e mai gravă, fiindcă *e urzire* a răului.

— Dar toţi cei ce urzesc răul şi nu au parte de el sânt mai vinovaţi decât cei care-l săvârşesc ?

— Sânt în orice caz şi ei vinovaţi.

— Există atunci două păcate : urzirea răului şi săvârşirea lui. Viu să-l spovedesc pe cel dintâi.

— Nu, nu sânt două, e acelaşi păcat. Nu poţi să spovedeşti ce e în curs de săvârşire.

— Dar e ceva care s-a săvârşit : căci am luat decizia păcatului. De ce mi se cere să ajung şi la împlinirea lui ?“

.....

— Şi ce-ai răspuns ? întreb eu pe duhovnic.

— N-am răspuns încă, îmi spune el.

*

Ne răspunde Altcineva. Ne răspunde, *la tot* ce întrebăm şi nu întrebăm, Altcineva.

*

Sânt două ipoteze : sau fratele este duhovnicul Fiului sau Fiul este duhovnicul Fratelui.

Dar nu, am început prost. E ca şi cum aş pune la Şcoală o problemă : Ce va spune fiecare ? Aşa mor problemele.

*

Am dus pe un prieten să-i arăt, în marginea Bucureştilor, localul de Şcoală la care mă oprisem rândul trecut. Ieşirea din oraş, cocioabele, noroiul, totul l-a indignat. „Nu vezi cât e de urât ?“ îmi spune el. Nu, nu văzusem. Casa propriu-zisă i-a plăcut mai mult. „Dar peisajul e de şes, monoton.“

O, oamenii aceştia care nu văd decât o frumuseţe în lucruri. Dar peisajul poate fi transfigurat. Un om care *trăieşte* o experienţă îşi face un spaţiu al lui, un peisaj al lui. „Nu e numai şes“, spun eu, „sânt şi dealuri, dacă te uiţi cu bunăvoinţă. — Firește, vine replica necruţătoare, pentru Don Quichotte, Dulcinea e o femeie frumoasă, iar morile de vânt…“

Iarăşi locurile astea comune ! Dar are dreptate : experienţa lui Don Quichotte e valabilă, perfect valabilă. Aşa trebuie trăit : cu lumea *ta.* Numai că prefer să mă gândesc — de ce nu ?… parcă începe vreo comparaţie ? — la alt spaniol, la El Greco, pe care prietenul său îl găsea cu perdelele trase, în plină zi, şi care explica : vreau să văd mai bine culorile *mele.*

*

Nu, nu e vorba de un idealism ieftin : creăm noi înşine lumea dimprejur. Dar, pentru Dumnezeu, nici lumea n-o să ne înveţe ce e de făcut, când e vorba de noi şi nu de ea. E chiar lipsit de sens să trăieşti într-un decor atât de frumos încât să fie valabil prin el însuşi. Ce puţin filozofic e colţul acela de la Ermenenville ales de Rousseau pentru filozofie ! Nu se putea face acolo decât un templu, — în care să nu oficieze nimeni. E mai bine să trăim fiecare pe măsura noastră, cu noroi, cu cocioabe şi cu şes — dar cu sinceritate. Şi mai ales fără rousseau-isme.

*

Sfinţii aceia curioşi, cât se poate de expresivi, aşezaţi totuşi atât de sus pe coloanele catedralelor, încât nimeni nu le mai vede expresia. Iar într-o zi coloana cade şi atunci vezi că şi ei erau gândiţi. Ce generozitate comanda sacrificiul artistului, de a crea fără să arate ? Ce credinţă ?

*

Contemporanii nu mai au nimic de mărturisit, de istorisit. De aceea arhitectura lor n-are densitate : generalizează, nu specifică. Pe podul lui Henri IV, Pont-Neuf, de la Paris, sânt măşti pe marginea exterioară, măşti pe care nu le vede, obişnuit, nimeni. Dar măştile sânt fiecare alta. În timp ce pe podul Alexandre III, din veacul al XIX-lea, tiparul măştii se repetă din două în două sau trei în trei.

*

(Vitruviu spune despre arhitect că trebuie să ştie : să scrie, să deseneze, geometrie, ceva optică, calcul, istorie, filozofie, ceva muzică, medicină, jurisprudenţă şi astronomie.

Azi nu trebuie să ştie decât arhitectură. Păcat !)

*

În Franţa aceasta unde se vorbeşte atât de mult despre iubire, nu cumva lipseşte dragostea ?

*

În ce cred oamenii care serbează în acelaşi timp şi oficial aniversarea revoluţiei franceze şi pe cea a Ioanei d'Arc ? În una sau în alta ? Nu, ei nu mai optează. Tristeţea inteligenţei goale constă în faptul de a nu mai putea opta.

*

Ce era raţiunea, în timpul revoluţiei franceze, şi ce e astăzi ! Ce era libertatea în romantismul german şi ce e astăzi ! În termeni, nu ne contrazicem ; dar în spirit ? Dacă şi azi şi atunci se credea în raţiune, azi raţiunea e simplă raţiune, adică cumînţenie, pe când atunci era nebunie (Raţiune cu majusculă). Azi e o forţă conservatoare, atunci era una în numele căreia se răsturna. Apologeţii raţiunii iau numai dicţionarul revoluţinar, nu şi conţinutul propriu al revoluţiei de atunci. E adevărat că le-ar fi greu să laude nebunia care a pustiit atâtea. Dar *această* nebunie a făcut din raţiune un principiu creator de istorie. Şi atunci de ce nu lasă revoluţia franceză în pace ?

*

E curios cum sub regimurile de libertate oamenii cad sub o tiranie : cea a locului comun. Şi mă întreb dacă nu e mai tristă decât oricare alta.

*

Ceea ce e absurd la cei care cer simplă libertate pentru buna dezvoltare a omului e că îşi închipuie a şti ce este omul ; când de fapt omul e ceva care se defineşte neîncetat. — Sânt de partea celui care *nu* ştie. El are sorţi să capete ceva.

*

Un om tânăr va veni la Şcoală să se lamenteze că nu ştie încă destul. Dar nu simte el toată bucuria de a nu fi citit încă pe Goethe ?

Ignoranţă, câtă viaţă e în tine !

*

Amestecul acela de cunoscut şi necunoscut, care face literatura (incidentul care revine, personajul pe care-l regăseşti, noutatea în familiar), care face muzica, peisajul, cunoaşterea. Sensul magic al noutăţii, spunea cineva. Nu, sensul mistic : unitate şi alteritate în acelaşi timp.

(De aceea caut „prima zi“, întâlnirea cu omul nou care vine la Şcoală, cu omul *clasificabil* nou : cunoscutul şi necunoscutul sânt atunci în echilibru.)

*

Îmi place la Sorbona sala Descartes. În sala „ideilor clare şi distincte“ o frescă pe întreg zidul din fund arată câteva nimfe ieşind din *abur* spre lumină şi formă. Sânt, parcă, ideile din poemul „Aurore“, al lui Valéry :

Quoi ! c’est vous, mal déridées !
Oue fites-vous, cette nuit,
Maîtresses de l’âme, Idées…

*

Nu pot gândi filozofia fără să simt o cădere, aproape ca în religie. Undeva a avut loc păcatul. *Şi* în ordinea cunoaşterii există un paradis pierdut. Poate că e acelaşi mit aci şi acolo, dovedind cât de solidar e spiritul cu sine. Căci iată, una din principalele certitudini ale filozofiei izvorăşte tocmai din faptul că omul e fiinţă căzută şi mărginită. Dumnezeu, fiinţă nemărginită, există, spune Descartes, de vreme ce eu, fiinţă mărginită, am ideea lui. Cum aş avea-o altfel de la mine, din mărginirea mea ?

Dar filozofii discută de obicei valoare acestui argument. Când ar trebui să vadă sensul acestei *orientări.*

*

Toate miturile ţin, poate, de mitul căderii..

Fiindcă dacă n-ar fi o fiinţă căzută, omul n-ar avea nevoie de mituri.

*

1939. La Villerville, într-un sat din nordul Franţei, ascult în Vinerea Mare o predică. Ce mult omenesc e uneori la catolici ! Predicatorul vrea să facă sensibilă suferinţa Mântuitorului, şi atunci recurge la psihologia

umană. „Gândiţi-vă — spune el către mamele din biserică, — ce sfâşietoare trebuie să fi fost suferinţa Maicii Domnului lângă Cruce !…“

Şi simt că nu e vorba de *asta* în religie ; că nu poţi înţelege pe Dumnezeu, umanizându-l din nou, umanizându-i drama din nou. Tot Occidentul, în fond, limbajul acesta îl ţine. Predica lor, filozofia lor, întrupează a doua oară pe Dumnezeu. Dar cine începe cu psihologie umană, rămâne la ea. (Şi atunci înţelegi vorba lui Rousseau : „Je me fis catholique, mais je demeurai toujours chrétien“).

Ştiu, noi în Răsărit n-avem uneori nici atât. Dar deţinem adevărul acesta, pe care ei îl uită din ce în ce mai mult : că Iisus a coborât o singură dată.

*

„Eu sânt cel ce sânt“, spune Dumnezeu lui Moise (Exodul 3,14). Nu-i spune : „Eu sânt cel ce *este*“. Chiar când îl îndeamnă să se ducă la ceilalţi, Dumnezeu îl învaţă pe Moise să le vorbească despre „cel ce se numeşte Eu sânt“. Ce curios sună : „Eu sânt m-a trimis la voi“ !

Căci Dumnezeu nu *este*. Numai noi ştim ce e aceea „este“, fiinţa. În unele cazuri privilegiate, în filozofie, ştim pe „eşti“, fiinţa subiectivizată. În comunitate ştim pe „sântem“ sau „sânteţi“. Numai Dumnezeu ştie pe Eu sânt ; ca să nu mai aibă nevoie de eşti, este, sântem…

*

O şcoală în care profesorul nu învaţă şi el e o absurditate. Cred că am găsit un motto pentru Şcoala mea. E vorba aceasta extraordinară a lui Léon Bloy : „Nu se ştie cine dă şi cine primeşte“.

*

Ciudaţi sânt oamenii aceştia care vor adevărul de la filozofie. Adevăruri da, dar adevărul ? Adevărul e rezultatul gândirii logice, aşa cum fapta bună e rezultatul trăirii morale. Dar la fel cum nu pui accentul pe fapta bună şi nu preferi actului fapta, tot aşa nu poţi prefera vieţii spiritului adevărul. Toţi ereticii făptuiesc mai bine decât ortodocşii, totuşi sânt eretici. Toţi dogmaticii au adevăruri mai multe decât filozofii, dar n-au filozofie, pentru că n-au viaţă.

De unde ideea că filozofia te învaţă adevărul ? Te învaţă să gândeşti — nu adevărul. Îţi dă *direcţia* adevărului. Vorba lui Kant : ca să ştii care e adevărul despre un lucru, trebuie să ai acordul cu acel lucru. Deci, orice

adevăr e despre ceva ; orice adevăr e material. Ce poate să însemne adevărul, așa formal ? Există realități, nu realitate. Există adevăruri, nu adevăr.

De altfel definiția adevărului — adaequatio rei et intellectus — e din Evul Mediu, de la un anumit Isaac, de unde o ia și încetățenește Toma din Aquino. Antichitatea nu s-a prăpădit cu firea după adevăr. Idealul era pe atunci contemplația, înțelepciunea, sau alteori (Aristotel) regăsirea ființei. În Scolastică idealul era regăsirea, pe alte căi, a unui adevăr dinainte dat. Dar adevărul necunoscut și cu majusculă e o născocire modernă.

Firește că există un adevăr — exactitate ; dar de el se împiedica într-o zi Maiorescu al nostru, citind versul acesta popular :

Așterne-te drumului
ca și iarba câmpului
la suflarea vântului.

Căci, spunea el, versul îți dă cu adevărat emoția unei „legănări în infinit“, dar conține o eroare de rimă. — Ca și cum rima ar servi la altceva decât să-ți dea asemenea legănări în infinit ! Iar dacă rima nu e exactă și totuși legănare în infinit este, iată exactitatea, iată adevărul dat de rușine.

(Dar să nădăjduim că nu ne aud profesorii.)

*

Spre a nu mai vorbi de neseriosul de Goethe : Tot ce mă îmbogățește *e adevărat.*

*

„Filozofia vorbește despre lucruri ; doar profesorul vorbește despre idei“, spunea un profesor de filozofie din Apus. Iată un profesor care-și cunoaște meșteșugul !

*

Platon — spunea lumea — și-a pierdut timpul pe lângă tiranii Siciliei încercând zadarnic să întemeieze o cârmuire după principiile filozofiei. Ca și cum un filozof ține neapărat să reușească ! Ține să învețe.

*

Boissier arăta că filozofia a guvernat odată lumea : sânt cei cinci ani de prim-ministeriat ai lui Seneca, sub Neron. Tot mai vreți filozofi ?

*

Nu există decât două filozofii mari : filozofia greacă și filozofia idealismului german : filozofia ființei și filozofia spiritului. Iar ce e interesant, e că amândouă s-au născut în marginea devenirii. Refuzând devenirea, filozofia greacă a găsit ființa. Integrând-o, cea germană a găsit spiritul. Poate că prima și ultima problemă a filozofiei e : curgerea, pierderea, viața.

*

Pentru Stendhal, un roman „e o oglindă, care se plimbă pe stradă“. Poate să fie așa pentru un roman, dar nu e pentru o filozofie. Mă gândesc, chiar, la un mit în genul lui Wilde, mitul oglinzii :

„Ce frumoasă e lumea, și-a spus spiritul într-o zi. Mă voi face cât mai impersonal, mă voi dizolva și așterne ca o apă limpede și liniștită, voi fi numai așteptare ; întocmai unei oglinzi, iar lumea se va reflecta în mine așa cum este ea.“ Din ziua aceea spiritul n-a mai văzut nimic.

*

Extraordinara noastră cheltuire, a noastră și a profesorilor noștri de tot soiul, de a deveni impersonali, pentru a vedea cât mai mult ; în realitate, pentru a sfârși la orbire.

*

Eroarea lui Narcis nu e de a se îndeletnici cu sine. E de a se îndeletnici într-un anumit fel cu sine. Narcisismul e un blestem numai pentru cei care, văzând, vor să-și fixeze imaginea ; să rămână la ei înșiși, pentru că sânt perfecți.

Eroarea lui Narcis e de a fi perfect. E singura lui imperfecțiune.

(Plagiez cumva pe Gide ?)

*

De ce e de neconceput un Narcis feminin ? Femeia se privește, totuși, nespus de mult în oglindă. Dar probabil pentru a vedea acolo pe un altul — care o privește.

*

Numai femeile știu să iubească. Héloïse și Abélard s-au despărțit de mulți ani. Fiecare cârmuiește, ca stareț, câte o mânăstire, și pentru toți ceilalți ei trăiesc după cuviința creștină. Dar când Abélard scrie Héloïsei că de mult n-o mai iubește decât întru Hristos, ea răspunde : „Dieu le sait… que c'est à vous, bien plus qu'à Lui que je désire plaire". După ce spusese lucrul acesta, dincolo de orice comentar : „Je pleure non pas les fautes que j'ai commises, mais celles que je ne commets plus."

*

Rolul cel mai frumos pe care-l poți juca în viața anumitor oameni este de a desființa pe un altul care a jucat un rol. Nu exiști, firește ; ești uitat. Dar târăști în căderea ta pe un altul.

*

Cartea pe care aștepți s-o scrii. Să fii sub stăpânirea unui singur lucru, a unui singur sens. Să faci toate celelalte gesturi ale vieții, dar ele să nu fie altceva… Așa trebuie să fie când ești îndrăgostit.

*

E ceva deprimant în verbul grec : agapao, a iubi. El înseamnă nu numai a iubi, dar și a se mulțumi cu, a se resemna. De la fericirea dragostei treci insensibil la tristețea resemnării. (Poate pentru că grecii vedeau totul în limite, și chiar și a iubi nu era, pentru ei, o pierdere).

Și mi-e ciudă că filologii se bucură. Ce-i interesează pe ei altceva decât prefacerea înțelesurilor ? Sânt „liberi". Dar cândva vor plăti pentru asta.

*

Când vorbesc de viață instinctuală, femeile se gândesc la un singur instinct. Ele nu pot vedea mai mult. N-au voie. Ele nu trăiesc viața : o perpetuează numai.

*

Cunosc un instinct mai puternic decât cel de conservare chiar : instinctul lui „a avea dreptate“. Oamenii se luptă, se cheltuiesc şi cad pentru : „Vezi, ţi-am spus eu ?“. Am un prieten care de cincisprezece ani spune: va veni dezastrul. Şi firește, între timp nu poate face aproape nimic. Iar când dezastrul va veni, va fi mulţumit că a avut dreptate, uitând că între timp a pierdut un sfert de viață pentru un sfert de adevăr.

Ceea ce e încântător, în definitiv, e că toţi avem dreptate. Nimeni nu va putea fi dezminţit vreodată. Iar cel care-şi va pune ca epitaf : „Aci zace unul care n-a avut dreptate“, se va umili din prea mult orgoliu, dacă nu va spune un adevăr.

*

3 septembrie 1939, Paris. Să optezi, — între cine şi cine ; între ce şi ce ? Țiu dinainte cu învinsul.

*

De când s-au născut neamurile ? De la Turnul lui Babel. „Domnul a zis : iată că ei sânt un singur popor şi toţi au aceeaşi limbă. Acum nimic nu i-ar împiedica să facă tot ce şi-au pus în gând. Haidem să ne pogorâm şi să le încurcăm acolo limba.“

Se teme cumva Dumnezeu de unitatea lumii ?

*

Toată lumea întrezărește ceva, în haosul de azi. Numai istoricul nu înţelege. Se refugiază în trecut, fiindcă i-e frică de prezent. Atâtea istorii care ar putea fi, în locul uneia singure cu care e deprins el !

*

E de neînțeles cum pot vedea unii simplă morală în concepţia biblică.

Dumnezeu alege. De ce ? Pentru că-i place aşa.

Iacov capătă moştenirea de la tatăl său bâtrân şi aproape orb, Isaac, substituindu-se prin înşelătorie fratelui său mai mare, Essau. Iacov înşală pe socrul său, Laban, făcând jocul acela cu oile bălţate. Iacov fuge de la Laban pe ascuns, cu cele două fete ale acestuia. Dar Dumnezeu e cu el. E cu el şi cu tot neamul său.

Întâia figură morală, sau cel puţin cu simţul dreptăţii, e abia Moise. Acel Moise care intervine pentru cel nedreptăţit, în cearta dintre doi evrei ; care omoară un egiptean pentru că bătea un evreu ; care scoate apă pentru fetele preotului din Maidan, pe care păstorii le goneau de la fântână. Dar nu pentru faptele astea e răsplătit el.

„Mă îndur de cine mă îndur, şi am milă de cine am milă“. Oricât au stricat protestanţii înţelesul vorbei acesteia, ea rămâne.

Nu, creştinismul nu e simplă morală. Nu e aşa nici în Noul Testament. E destul să-ţi aminteşti de fiul risipitor şi fratele lui cel moral, ca să accepţi ce e creştinismul : dragoste.

*

Despre invidia creatoare. Despre egoismul (care nu e imoral, s-a spus împotriva lui Kant) fecund. Despre toată putreziciunea morală care susţine puritatea morală.

Ca un trup de adolescent, trup încărcat de mireasma sănătăţii, compunere de atâtea miresme impure, pe care numai descompunerea le dezvăluie. E impur ce e parţial (Rilke), tot ce strică un anumit echilibru ; tot ce e în stare liberă chimicește.

Viaţa morală, în măsura în care e viaţă, închide şi ea totul ; se sprijină pe totul. Iar reuşita ei nu e de eliminare ; e de echilibru. Neprihăniţii au toate instinctele noastre. Fericirea lor e de a avea ceva în plus.

*

Fiul risipitor spune :

„Îţi mulţumesc, Doamne, că mi-ai dat gustul voluptăţii, setea orgoliului, şi invidia, şi făţărnicia, şi ura. Cu ele nimeni nu e mare Dar fără ele nimeni nu e viu.“

Fratele fiului risipitor întoarce aci capul, cu desgust.

*

Câte vieţi valabile nu se susţin prin calităţi minore, sau chiar prin defecte : încăpăţânare, ambiţie, orgoliu. Totul e bun, chiar lucrul vinovat, cu condiţia să nu întârzii la el ; totul e rău, chiar lucrul bun, dacă întârzii. Esenţialul e să fii trimis mai departe, să fii aşezat la curgere. Totul e rău dacă te scoate din ea.

„Școala e bună, spunea Nae Ionescu, cu condiția să n-o iei în serios.“ Trebuie să întorci lucrurilor spatele, să pleci, să-ți părăsești prietenele una câte una, de teamă să nu te biruiască fericirea. Romanii, spunea Montesquieu, se temeau mai mult de repaos decât de inamic.

*

Exasperant lucru să întâlnești pe stradă un om care râde. De ce râde ? Bucuria e a lui, e atât de mult a lui încât îl separă de rest. Dar dacă întâlnești un om care suferă, suferi și tu. Suferința unește. (Curios lucru că tristețea și nu bucuria cea stearpă e pusă de Apuseni printre „păcatele capitale“).

Bucuria e echivalentul, pe plan moral, al adevărului : e fixitate, separație. Vreți o lume spartă în cioburi ? Înveseliți-vă.

*

Berlin, 1941. Ascult „Meistersânger“ în cele mai bune condiții : cu Herbert von Karajan, dirijor, cu Marie Müller printre interpreți ; o muzică excelentă și totuși nu e emoție. De ce ?

Este vorba, acolo, de școală. Și nu se pot exprima lucruri adânci despre școală. Despre dragoste și moarte, da. Despre creștinism sau zeitățile germane, da. Tristan sau Persifal ; chiar Tannhäuser ; și mai ales Tetralogia. Dar Meistersânger…

*

Când mă gândesc la profesori, mă gândese la știința seacă a dreptului (despre care, firește, nu știu aproape nimic.) Și nu e de iertat lui Kant că a rămas, în ultima instanță, numai marele profesor, de drept al filozofiei. În timp ce un tânăr ca Novalis putea nota despre sine : „Ich bin ein ganz unjuristischer Mensch, ohne Sinn und Bedürfnis für Recht.“ Deschizând o altă cale pentru viața spiritului.

*

Am auzit pe Heidegger câte o oră la interval de doi ani. Spunea același lucru ; sau lucruri pe care nu se poate să nu le fi spus încă de la prima lecție. Am întrebat pe cei care-l ascultau de mai multă vreme : nu, nu se repeta, pentru ei.

Gândea, nu știu cum, în spirală descendentă. Nu numai linear și progresiv se gândește valabil. Poate niciodată linear, ci în spirală, în

burghiu, ca într-un act de sondaj. Știi de la început un lucru, și-l spui de mai multe ori, îl spui neîncetat sub altă formă — până se spune singur.

*

Filozofia ca donjuanism. Pe lângă ea, oamenii de specialitate fac simple căsnicii burgheze.

Esențialul e să cucerești. Nu să accepți. Nu să știi.

*

Actul de cunoaștere nu e reducere la cunoscut, act de asimilare : a mânca, — așa cum vor filozofii grași, în frunte cu tomiștii și prietenul meu V. E act de înstrăinare, de pierdere, ca și actul dragostei. E risc. Nu e a-*simil*-are, ci e *alter*-are. Te devitalizezi dând viață. Dar nu poate oricine procrea.

*

Ce mult și sterp citește fratele fiului risipitor.

*

„Cum, tocmai dumneata“ ? Una din uimirile omului cu bun simț e să vadă că filozofia nu te face idealist (în sensul prost, steril) ; nu te face să condamni în bloc răul, urâtul. Dimpotrivă, îl înțelegi uneori. Cum; tocmai dumneata ?

Firește, tocmai el. Fiindcă omul cu perspectivă filozofică încearcă să vadă întregurile ; și atunci vede cum se ține fața întunecată cu cea luminoasă a lucrurilor.

„Cei ce adeverează mai de credință sânt decât cei ce tăgăduiesc“, stă scris în pravila lui Vasile Lupu.

*

Omul rău face mult mai mult bine decât omul bun. Pentru că omul rău are nevoie de fapte. Omul bun este bun și, așteptând să făptuiască firesc, uită de faptă. Căci fapta ascunde, adesea, iar el n-are nimic de ascuns.

*

Puterea de făptuire pe care o ai când nu ți-a reușit răul. Vezi, spui conștiinței tale întunecate, sânt blestemat să fiu bun. Dar nu ești bun — și

de aceea făptuieşti.

*

„Dacă e vorba să mă laud, mă voi lăuda numai cu slăbiciunile mele.“
(Pavel, II-a Cor., 11,30)

*

De altfel nu ştim ce e om bun şi rău, inteligent şi prost, cum nu ştim ce e o femeie frumoasă. Numai inteligenţa, care e plină de răutate, dacă e liberă şi nu slujeşte nimic, vrea să vadă clar. Numai ea categoriseşte şi, fireşte, critică. Dar viaţa e dozaj. Eşti din când în când inteligent, sau eşti mai inteligent azi decât ieri ; iar o femeie frumoasă, pe care întâlnirea cu cineva nu o face mai frumoasă, e una din cele mai triste reuşite ale biologici.

*

Nu s-a gândit nimeni să deschidă un institut de înfrumuseţare prin cele sufleteşti. Fiindcă dinăuntru în afară vine frumuseţea. Gândiţi-vă cât de urâte sânt adesea femeile, crispate cum stau sub nevoia de a fi frumoase. Dar daţi-le seninătatea şi stăpânirea, şi vedeţi cum li se destind feţele, cum elimină toxinele şi cum recuceresc frumuseţea, singura frumuseţe care le e dată : de oameni vii.

Dacă am o colaboratoare la Şcoală poate fac o anexă pentru Institutul de înfrumuseţare.

*

După o jumătate de oră de convorbire, orice femeie din societate scoate din geantă pudriera ca să se refacă. Recunosc esenţa feminităţii într-un gest ca acesta. Dar şi tot ce e absurd în esenţa feminităţii. Căci femeia înţelege să se refacă aşa cum a fost. Ea nu-şi dă seama că a trecut un anumit timp, în care s-a întâmplat ceva ; că a intrat şi ea într-un proces de devenire ; că pe faţa ei trebuie să se citească urmele acestei deveniri. Ea nu admite să treacă peste chipul ei umbra unei idei care se va fi rostit, sau să se înscrie undeva cuta unui adevăr. Nu ; ea vrea să revină la chipul din faţa oglinzii, la masca adoptată odată pentru totdeauna. Ce-i pasă că falsifică astfel o întreagă devenire ? Ea vrea să rămână aceeaşi.

Într-o lume în care totul devine, ea crede că poate rămâne aceeaşi.

*

O mamă îmi spune un lucru turburător : Singura recunoştinţă pe care o cer copiilor mei, pentru tot ce-am făcut, este să facă acelaşi lucru şi mai departe.

Mai departe… O adevărată etică a devenirii. Cealaltă etică ţine lumea în loc. Dacă fratele fiului risipitor are copii, cu siguranţă le cere recunoştinţă. E tipul omului care ține lumea în loc.

*

Gândul acesta spus cuiva care aşteaptă un copil : „Fiecare simte că se măreşte familia lui.“

Să fii rudă cu oamenii. Să ai atâta omenesc în tine încât să te recunoască toți oamenii.

*

Un tânăr căruia nu-i poţi trece nici o incertitudine îţi este o înfrângere. Dacă există o medicină a sufletelor, sensul ei e răsturnat faţă de medicina obișnuită : e de a îmbolnăvi.

*

Iubesc la Greci faptul că merg până la capăt. Ceea ce a făcut posibilă filozofia greacă a fost excesul. Oamenii aceştia (din pieţele oraşului, nu din placida natură !) n-aveau bun simţ. Căci bunul simţ i-ar fi împiedicat să spună că totul curge sau nimic nu se mişcă.

Libertatea de a fi absurd stă la originea filozofiei. Şi poate că măsura, înţelepciunea, „mioriticul“ — în sens nefilozofic — ne-au împiedicat pe noi românii să avem o filozofie mare.

*

Oamenii aceştia de pe la noi sânt înţelepţi în materie de gândire — unde trebuie ceva sminteală — şi sânt smintiţi în viaţă. Cumințenia lor, pe care o mai numesc şi românească, asta e. Resemnare, seninătate, împăcare, în filozofie. Şi dincolo ? Haos.

*

Cineva îmi citează, spre a triumfa, vorba cunoscută a lui Spinoza : superioritatea adevărului asupra erorii e că ştie şi despre sine şi despre eroare, în timp ce eroarea nu ştie decât despre sine. E drept, când cunoşti ceva ca adevărat, ştii şi ce e falsul. Dar asta doar în materie de cunoaştere ; căci în materie de viaţă se întâmplă invers : adevărul e dogmatic şi închis, în timp ce experienţa erorii închide în ea bogăţia proprie şi pe cea a adevărului. Un om care greşeşte ştie care sânt cele două feţe ale vieţii. Pe când fratele risipitorului nu cunoaşte decât una.

Ce mai are nevoie de alta, dacă e cea bună ? Dar nu e cea bună, tocmai fiindcă se lipseşte de alta ; fiindcă îşi închipuie că se poate lipsi de alta.

*

Preferinţa lui Johann Sebastian Bach pentru fiul său Friedemann, risipitorul.

*

Aprind după cină o pipă, la prietenii unde sânt invitat, şi cum întâmplător e un tutun bun, o doamnă pe care atunci o cunoscusem îmi cere să vadă ce gust are. Ofer pipa : doamna îi şterge puţin vârful cu un şerveţel de hârtie şi începe să fumeze. Totul se petrece simplu ; nimeni nu se miră, nimeni nu se scandalizează. Sântem în 1943. Nu în 1903.

Şi simt că se înalţă deodată înaintea noastră, ca un val: istoria.

„Înţelegeţi, doamnă ? îmi vine în gând să-i spun. Au trebuit să treacă 40 de ani, să se petreacă două războaie mondiale şi câteva revoluţii, să abdice patru împăraţi şi nouă regi, să se scrie 202 noi tratate de etică şi să apară a 14-a ediţie a Enciclopediei britanice, pentru ca în seara asta dv. să cereţi, aproape cu indiferenţă, un lucru pe care vi-l dau cu simplitate, în nepăsarea generală. E istoria aceea pe care nu ştiu s-o scrie amicii noştri. Şi cutremuraţi-vă, doamnă : aţi trezit-o din somn.“

Dar nu-i spun asta. Mă tem că mi-ar da pipa înapoi — şi-i stă bine cu ea.

*

Rămas fără bani, scot dintr-un sertar acţiunile de la nu ştiu ce împrumut de Stat şi mă duc la o agenţie de bursă. „— Cotează ceva hârtiile astea ? —

Dacă veneaţi ieri cotau atât ; azi cotează atât.“ Sânt ispitit să întreb : şi mâine ?

Ce taină şi bursa aceasta făcută de om ! Desfid pe cineva să spună că înţelege cu adevărat de ce e vorba.

— Le vindeţi ? mă întrerupe celălalt.

— Firește.

Şi în timp ce-mi numără banii, îmi amintesc de corul din Sofocle : „Universul e plin de minunăţii ; dar nimic nu e mai minunat ca omul…“

*

Poate să nu fie „adevărată“ (Dumnezeu şi profesorii ştiu asta), dar e grozav de sugestivă distincţia lui Keyserling între o Frică originară şi Foame originară. Peste tot le regăseşti. Există o economie de frică şi una de foame. Există indivizi şi clase care stau sub semnul fricii, sau sub cel al foamei. Şi chiar neamurile stau aşa.

Iată de pildă fiul risipitor : foamea însăşi. Fratele ? Firește, frica. Iată femeile, femeia pur şi simplu, care e numai frică. Are o morală închisă : visează căsnicia, securitatea, paradisul atins, iar când are familie se ridică până la o morală, dar nu e decât cea a familiei („aşa e bărbatul meu cinstit, căci dacă s-ar gândi la ai săi…“). Iată primul născut, cu psihologia aceea de om conservator, timorat, prudent ; faţă de ceilalţi, aventurierii. Sau, pe alt plan, raţiunea răsturnătoare din secolul al XVIII-lea — foame, faţă de raţiunea conservatoare de azi — frică. Instinctul şi el ţine de foame, inteligenţa de frică.

Şi iată acum neamurile. Nu se luptă astăzi, nu s-au luptat întotdeauna popoarele fricii cu cele ale foamei ? Să mulţumeşti lui Dumnezeu când neamul tău nu e printre cele dintâi.

*

În fond, toate lucrurile astea ar putea fi spuse — dar aşa, concret, întâmplător — în Şcoală. Le-ar putea spune unul sau altul. Şi pe urmă e tot ce *nu* ai de spus — care se rostește încă acolo.

*

Dat fiind că vorbesc destul de liber despre Şcoală, un prieten, om al legii, a venit să mă întrebe îngrijorat : „Dar are autorizaţie de funcţionare şcoala d-tale ?“ (Am rămas pe gânduri. Nu ştiam că te poţi *împrieteni* cu

oamenii decât trecând prin camera 7, scara II-a B, a Tribunalului. De n-aș uita vreun timbru.

*

Ce stupid : stai în cancelarie zece minute, îți compui o mască, intri în sala de curs, ții prelegerea și te întorci. Așa se prăpădesc adevărurile : când nu se mai rostesc la întâmplare.

*

Ce fac profesorii aceștia ? Vehiculează idei. Huxley descria odată civilizația prin vaporul acela cu cartofi, care se încarcă într-o parte a globului, spre a fi descărcat într-alta. Așa e și cultura : iei de aci și descarci dincolo.

E foarte folositor, firește. Dar e ce este *civilizație* în cultură. Singura școală valabilă, singura școală creatoare de cultură, e aceea în care profesorul însuși trece examene.

*

Înțeleg concret — ceea ce nu e evident pentru psihologi și filozofi — că gândirea precede cuvântul. Copilul de un an vede un domn și zice : „tata“. Noi oamenii mari îl corectăm : „nu e tata“. Dar el nici nu vroia să spună că e tata ; ci că este ca tata : domn sau înalt, sau cu ochelari. Și ne întoarce spatele, pentru că sântem oameni neserioși, care au descoperit cuvântul ca să nu se mai înțeleagă între ei.

*

Tot ce este vrea să persiste. O limbă, de pildă, e ca și o ființă vie, care-și creează o adevărată oaste, ca să se apere sau să atace. Își creează literați feluriți, după cum își creează un păun culori felurite, spre a cuceri. Lumea vrea biruință duhovnicească ? Limba își creează pe Ioana d’Arc (care nu vorbește *latinește* cu îngerii ei). Vrea poezie ? Iată pe Racine. Vrea politică ? Iată diplomați care vor face ca tot globul să vorbească franțuzește.

Și cât rezistă limba ? Cât poate inventa. În ziua în care lumea vrea cugete care să înțeleagă, adică filozofi, și ea nu-i dă decât cugete care refuză să înțeleagă, adică sceptici, limba cere armistițiu.

*

„Sântem, înaintea lui Dumnezeu, o mireasmă a lui Hristos… de la viaţă spre viaţă.“

Ce extraordinar scriitor apostolul Pavel. Încerc să mi-l închipui *fără* creştinism. Ar fi fost unul din „marii autori profani“, pe care l-ar fi citat, cu voluptate, Montaigne, Voltaire şi Anatole France.

*

Mă neliniştește o vorbă a lui Claudel din „Le soulier de satin“ : Cine a folosit mai mult celor bolnavi de friguri : doctorul devotat, care a stat la căpătâiul lor, sau acel pierde-vară care a descoperit chinina ?

Ce primă de încurajare pentru fiul risipitor !

Voluptatea se uită şi se reface. De aceea e din nou posibilă. De aceea n-ar mai trebui să fie niciodată posibilă. Dacă nu rezistă nici în memorie, ce preţ are un lucru ?

*

Există un ceas, unul singur, în viaţa unei societăţi, când, sub povara unei mari încercări şi tristeţi, nimeni nu se mai poate bucura de ceva. Atunci apare, senin, fratele fiului risipitor, să-şi ia partea lui de viaţă.

*

Şi Abel şi Cain aduc jertfă. Dar spre jertfa lui Abel, Dumnezeu priveşte cu plăcere, iar spre jertfa lui Cain, nu.

De ce ? Îţi vine să spui : „dar nu făcuse nimic, săracul“. Şi tocmai de aceea Cain ucide pe Abel : fiindcă jertfa acestuia era primită, iar a sa nu. Vroia Dumnezeu să-l pună la încercare, ca mai târziu pe Avraam ? Dar de ce n-a pus la încercare şi pe Abel ?

„Mă îndur de cine mă îndur…“

*

Când Dumnezeu dă lui Moise sarcina cea mare faţă de neamul său (ce frumos spune Miron Costin al nostru despre Moise : „au avut pre singur Dumnezeu dascăl, rost către rost“), acesta se plânge că e greu de vorbă. Dumnezeu îi răspunde să ia în ajutor pe fratele său binegrăitor, Aaron.

Oamenii au nevoie şi de un retor ! Moise transmite cuvântul Domnului, face minuni, duce spre Canaan poporul ales. Şi totuşi lumea are nevoie şi de un retor.

*

Ce luptă extraordinară între Moise şi Faraon. Ce dialog ! Moise se duce la Faraon să-i transmită cererea Domnului de a pleca din Egipt cu neamul său. Faraonul îi prigonește şi mai rău. Moise face minuni cu toiagul ; Faraonul cheamă pe vrăjitorii săi, care fac şi ei minuni. Moise preface apa în sânge, aduce peste Egipt broaşte, păduchi, lăcuste, sânge, piatră şi foc ; turmele mor şi chiar vrăjitorii fac bube. Dar Faraonul are inima împietrită. Dumnezeu i-a împietrit-o, ca să facă semnele lui, „ca să se înmulţească minunile lui“. Şi când nici întunericul ziua nu înduplecă pe Faraon, Dumnezeu trimite moarte peste primii născuţi, ai dobitoacelor şi oamenilor, dintre Egipteni. Atunci abia copiii lui Israel sânt lăsaţi să plece.

Câte minuni, pentru ca poporul acela să plece pe calea fără întoarcere !

*

Popor ales ? Dumnezeu spune necontenit : *Dacă* veţi păzi legământul meu, veţi fi ai mei. Voi fi vrăjmaşul vrăjmaşilor tăi, *dacă* mă vei asculta.

„Căci eşti un popor încăpăţânat“. (Exodul, 32 , 3)

*

Consolarea conducătorilor de state : cât au cârtit Evreii împotriva lui Moise. Când Egiptenii se iau după ei şi îi ajung din urmă, Evreii se înspăimântă : „Mai bine robi în Egipt decât să murim în pustie“.

Sufletul de sclav al gloatelor.

*

Încrederea într-un om, de pildă într-un om care cârmuieşte, e un act de dragoste. Spiritele democratice vor acte de raţiune. Într-o dăruire (mă *încred* în cineva), într-un angajament faţă de comunitate, ei vor acte de judecată şi calcul. Preferă căsătoriei prin dragoste pe cea prin raţiune.

Sânt şi eu convins că, în majoritatea lor, reuşesc mai bine căsătoriile din calcul. Dar nu mă pot împiedica să pledez pentru cele din dragoste.

*

Nu poate fi împotriva democrației decât cel care crede în Dumnezeu. Căci numai așa poți să-ți explici de ce de la natură oamenii nu sânt egali (și prin urmare de ce nu pot redeveni egali, prin educație, eugenie sau celelalte). Dumnezeu, care a făcut pe îngeri atât de individualizați, încât să pară fiecare a alcătui o speță, nu putea face din noi numai speță.

*

Prietenul meu se supără că nu discut — ceea ce numește el „logic “. Dar nu discut ca să dovedesc, ci pentru ca, eventual, să descopăr ceva. Oamenii aceștia, iarăși, vor rațiune exact acolo unde nu trebuie. Viața, ei și-o trăiesc la întâmplare : sânt robii prieteniilor de ocazie, ai profesiunii dictate de alții, ai vremurilor și întâmplărilor. Vorba lui Socrate : „Știu câte oi au, dar nu știu exact care le sânt prietenii“. În întregul ei, viața lor n-are nici o desfășurare rațională și nu înseamnă nici o împlinire. Dar când fac o excursie sau joacă la ruletă, câtă rațiune nu pun în joc ! În tot ce e mică aventură a vieții, ei strică miracolul și surpriza prin calcul. Când discută — și ce frumos lucru e discuția, dacă ești viu, dacă nu spui ce ai gândit acasă, ci te lași dus de ispitele momentului, dacă riști — ei sânt „logici“. Sânt perfect logici într-o discuție cu mine și cu d-ta, dar în dialogul cu Sensurile și Viața n-au nici măcar replică.

*

Cred că mi-am găsit o încadrare în societate : să fiu incomod. Nu e ușor, știu bine. Trebuie să sfârșești prin a fi cineva, pentru ca să se împiedice lumea de tine. Dar când reușești, ce plăcut este.

Să nu lași lumea în pace. Prin simplul fapt că ești ceva, că știi ceva, că poți ceva, să incomodezi și să obligi. E toată funcția socială a criticului aci, fără platitudinile și solemnitățile criticii.

*

Sânt sigur că am să primesc la Școală următoarea telegramă : „Rog rețineți un loc cursul de vară precizați ce trebuie să prepar A. I. student filologie clasică Craiova“. (Pe vremea aceea are să fie, după cererea întregii Oltenii, Universitate la Craiova. N. R.)

Vom ține sfat, cei care ne vom întâmpla acolo, ca să răspundem. Pe urmă vom redacta o telegramă cam în felul următor : „Consiliul profesoral aprobat unanim cererea dvs. recomandă studierea atentă a tablei de logaritmi și a regulamentelor școlare în vigoare“.

*

Caut să văd ce va trebui încercat la Școală: a gândi — cum se spune — viu. Dar ce înseamnă a gândi viu ?

Cred că două lucruri : 1) A proceda prin *întreguri*, nu prin părți ; întrucâtva organic, nu de la simplu la compus ; în nici un caz fals cartezian (fiindcă nici Descartes nu gândea așa), geometric și sistematic. 2) A lăsa întregurile să reiasă din *elementul infinitezimal* ; a gândi deci, până la un punct, intuitiv : văzând — nu făcând, construind.

Pentru ultimul punct, Aristotel — singura dată când mă atrage — are un exemplu sugestiv. Închipuiți-vă o oaste, spune el ; o oaste pusă pe fugă în neorânduială. La un moment dat (asta e tot : „la un moment dat“), un soldat se oprește. În jurul lui se opresc alți patru-cinci. Apoi, în jurul nucleului format de ei se strâng și alții, și iată dintr-odată oastea întreagă întorcând fața către dușman și gata să primească din nou lupta.

Asta înseamnă „viu“ : unul singur, elementul infinitezimal, poate să coaguleze restul. Un singur individ vertebrează totul. Nu urci matematic și gradat, de la simplu la compus, ci urci, fără compoziție, de la simplu la întreg. E paradoxul vieții, dar e paradoxul oricărei vieți.

Și mă gândesc la o concluzie ciudată : un adevărat colectivism e mai individualist decât cel care își zice așa. Sau invers : un adevărat individualism ar trebui să fie colectivist. Căci numai acesta din urmă, cel care deține întregul, știe adevăratul preț al părții. În oastea lui Aristotel soldatul înseamnă ceva, poate ceva. Ce poate el dincolo ?

Încă unul din scandalurile vieții, în istorie și dincolo de istorie.

*

Turburătoare, vorba aceasta a lui Simmel : „viața ca totalitate de fiecare clipă“. Așa o văd acum ; așa este. În fiecare ceas simți că ești un întreg. Ai goluri, firește, dar le cunoști, deci le-ai umplut într-un oarecare fel. Ești o ființă împlinită.

Dar citești o carte : cum puteai trăi până acum fără gândurile ei ? Legi o prietenie nouă : cum te puteai crede întreg fără ea ? Abia acum simți golul

adevărat, golul pe care ar fi trebuit să-l simți. Dar acum ești „întreg“.

Totalitate de fiecare clipă. Trăim alături unii de alții, totalitate lângă totalitate, într-o lume care nu totalizează, dar care se totalizează, parcă, în noi.

*

Am rămas față în față, încordați, cu ochii țintă unul la altul, trași parcă de firul acesta întins care ne lega privirile, el câinele și eu omul. Simțeam că-i e frică de mine și nu mă putea împiedica să-mi fie frică de el. Nici unul nu se mișca, spre a nu rupe un anumit echilibru creat. Ceva obscur, ceva originar, ne lega într-o asemenea unitate, încât simțeam că sântem, el câinele și eu omul, fețele unui aceluiași act existențial.

Berdeaev are dreptate : omul poate avea relații *metafizice* cu câinele.

*

Singurătatea absolută ? O concep câteodată așa : în tren, pe un culoar ticsit, stând pe geamantan. Ești atunci departe nu numai de orice om, mai ales de cei care te împiedică să te miști ; dar ești departe și de orice punct fix în spațiu. Ești undeva, între o stație și alta, rupt de ceva, în drum spre altceva, scos din timp, scos din rost, purtat de tren, purtând după tine un alt tren, cu oameni, situații, mărfuri, idei, una peste alta, în vagoane pe care le lași în stații, le pierzi între stații, le uiți în spații, golind lumea, gonind peste lume, singur, mai singur, nicăieri de singur.

Ești undeva între o stație și alta,
rupt de ceva,
în drum spre altceva,
scos din timp,
scos din rost,
purtat de tren,
purtând după tine un alt tren,
cu oameni, situații, mărfuri, idei,
una peste alta,
în vagoane pe care le lași în stații,
le pierzi între stații,
le uiți în spații,
golind lumea,

gonind peste lume,
singur,
mai singur,
nicăieri de singur.

*

Îmi plac curbele căilor ferate. Sânt îndeajuns de plecate pentru ca un tren în viteză să nu cadă în afară, dar şi îndeajuns de puţin plecate pentru ca un tren fără viteză să nu cadă înăuntru. Coexistenţa contrariilor.

Ştiu şi inginerii ceva. Dar tot mai mult ştie viaţa.

*

Academia e şcoala lui Platon. Liceul e al lui Aristotel. Perfect. Filozofie de tip înalt de o parte, filozofie de gimnaziu, de alta. Istoria e dreaptă.

*

Ne domină în chip absurd un anumit spirit juridic ; un superstiţios respect al contractului. Faci un fel de contract, îţi iei un adevărat angajament faţă de tine, când spui altuia : n-am să fac niciodată asta. Ce absurdă convingerea că „a te ţine de cuvânt“ e totul. Descoperi alte sensuri, depăşeşti şi te depăşeşti — dar ai prins să spui că eşti ceva, şi rămâi ce eşti, ce ai fost.

E, în fond, superstiţia celuilalt. Ruşinea de celălalt — din tine.

*

Urmăresc cu interes, când se opresc două trenuri în staţie, cu ce aviditate se uită oamenii unii la alţii. E prea puţin să spui că vor să întâlnească o cunoştinţă. Nu, e un sentiment metafizic : vor să vadă pe *celălalt.* Fiecare se vede pe sine în celălalt. Şi râde.

*

Am găsit încă un om de care mă pot despărţi. Căci un om plin, bogat, valabil, e unul căruia printr-un cuvânt îi poţi spune nespus de mult. Vă strângeţi mâna, vă uitaţi unul în ochii altuia şi s-a întâmplat ceva. E un pact între voi ; „acum ne putem despărţi“. Căci orice v-ar despărţi de acum înainte, sânteţi doi oameni care *s-au întâlnit.*

Asta e esenţialul : să te întâlneşti cu celălalt. Finalul — care trebuie să însemne întotdeauna o reluare a tuturor temelor — devine acum posibil. Oamenii aceştia, lângă care stai ceasuri întregi şi care stau ceasuri întregi lângă tine, spre a nu obţine nimic nici unii nici alţii, sânt aşa de anoşti încât nici măcar nu te poţi despărţi de ei.

Număr ceasurile bune după numărul despărţirilor posibile.

*

De altfel e şi cea mai frumoasă declaraţie de dragoste : „Simt că te pot părăsi. Te iubesc atât de mult încât s-a împlinit ceva în mine — şi acum te pot părăsi“.

E inutil să întorci capul. S-ar putea să vezi nedumerire. Când pleci, e bine să crezi că ai socotelile încheiate.

*

Am trăit de câteva ori în viaţă o sărbătoare miraculoasă : sărbătoarea de a face din orice o sărbătoare. Începi cu sărbătoarea de a-ţi regăsi lucrul ; pe urmă vine sărbătoarea de a ţi-l întrerupe ; deschizi ziarul, şi trăieşti sărbătoarea de-a vedea că nu s-a întâmplat nimic rău ; te plimbi, şi totul e sărbătoare ; iar când te întorci să iei masa, nu mai ştii bine dacă e sărbătoarea mesei înseşi, sau aşteptarea aceea — atât de subtil descrisă în „Zauberberg“ de Thomas Mann — de a fuma la capătul ei o ţigară. Căci se îngrămădesc peste tine celelalte sărbători, te solicită toate, îşi dispută fiinţa şi timpul tău toate, până ce, ameţit de atâta fericire, invoci sărbătoarea cea de toate zilele — care nu le e dată celor din Paradis, — sărbătoarea de a nu avea niciuna.

*

Îmi amintesc de o zi, la doisprezece ani, în care ne-am adunat mai mulţi copii în jurul unui văr mai mare, care pretindea că începuse să cunoască (ce absurdă expresie !) viaţa. N-am întâlnit niciodată mai târziu atâta încordare şi sete de a şti. Totul era suspendat în inimile noastre — „cum este ?“ — iar de pe buzele aceluia aşteptam să se desprindă un adevăr vital.

Poate să fie trivial şi de prost gust ce spun acum. Dar e inutil să fim filistini şi moralişti. E un fapt, că nici un profesor nu mi-a trezit o sete de a şti, de o asemenea intensitate, — iar *ea* trebuie deşteptată în discipol.

Trebuie să-i angajezi atât de adânc ființa încât să simtă, cu răsuflarea tăiată, că există un absolut de cunoaștere.

Și ați trecut degeaba prin viață, dacă n-ați făcut o experiență atât de adânc omenească încât celălalt să vă întrebe, înfrigurat : „cum este ?“

*

Ce nu știu pedagogii și știe bunul simț românesc : „Nu da povață celui ce nu ți-o cere, căci nu te ascultă“.

Însetează-l întâi. Pune-l în situația de a ți-o cere. Și pe urmă spune-i — dacă ai de spus ceva.

*

E absurd să spui că există preocupări dezinteresate. Nu cunosc nimic mai pasional, iar uneori mai meschin, decât așa zisele preocupări dezinteresate. Totul e interesat, pe o dimensiune sau alta, la început. Puritatea se obține abia mai târziu, dacă se obține vreodată.

*

Nevinovăția e o chestiune de vocabular. Trebuie să eviți a numi răul. Omul bun nu vede răul pentru că refuză să-i învețe numele, să-l individualizeze, să-l știe. Există răul și în el ; dar intră, nu știu cum, în altă compoziție.

*

Ce înseamnă : pur ? A toate cuprinzător. Absolut pur ar fi, dacă vreți, cuprinzător al tuturor impurităților. Sporind numărul lor, ele se virtualizează pur și simplu.

De ce o preocupare e mai pură decât alta, o bucurie (cărturărească, de pildă) mai dezinteresată și pură decât alta ? Pentru că închide în ea mai multe promisiuni. Dar analiza redescoperă lesne impuritățile, care nu se anulează decât pentru că se îndesesc. În bucuria de a descoperi ceva adânc, un adevăr revelator, e și promisiunea aprobării viitoare, și a succesului, și — cât se poate de concret — a fericirii lumești de mâine. E promisiunea puterii. Pe care poți să n-o exerciți, s-o lași „în putere“, virtuală ; dar care, singură cu bogăția ei, e materia bucuriei tale pure.

E Paradisul în concretul lui, unde te bucuri să regăsești toate fericirile. Paradisul înțeles de aci. Aș spune că Paradisul pe care-l scontează bunul

creştin, dacă e viu, e cel în care se vor putea mânca toate fructele, începând cu cele oprite. Dar s-ar *putea*, numai.

*

Puritatea românească :

Când moare omul, spune o legendă populară, „de a fost trupul fără păcat, sufletul îl sărută de sus până jos şi zice : trupule, floare, cum m-ai purtat tu pe mine şi m-ai păzit !“

Un freudian de azi ar analiza afirmaţia cu sărutul de sus până jos. Dar, să lăsăm pentru o dată lucrul în puritatea lui. Doar e legendă, şi încă frumoasă.

*

Constantin cel Mare înfrânge pe Licinius: „L’impureté fait place à l’impureté“, exclamă simpaticul Montherlant.

E adevărat, creştinismul aducea şi el o impuritate. Dar una mai *completă*. Asta uită ei.

*

E curioasă izgonirea din rai. Izgoniţii ştiau acum mai mult, de vreme ce mâncaseră din pomul cunoştinţei, pomul cunoştinţei binelui şi răului. Dumnezeu îi blesteamă şi zice : „Iată că omul a ajuns ca noi, cunoscând binele şi răul, să-l împiedecăm să ia şi din pomul vieţii“.

Eşti ispitit atunci să spui că omul căzut e mai aproape de Dumnezeu ; căci a mâncat din pomul cunoştinţei binelui şi răului, şi nu-i mai rămâne acum decât să mănânce şi din celălalt pom, al vieţii. Dar puţin lucru trebuie să fie *cunoaşterea*, de vreme ce, rămaşi cu ea, sântem totuşi aşa de departe de Dumnezeu !

*

Ce nu înţelege omul moral e că morala lui e o cale. Dacă a început să fie bun, trebuie să fie *mai* bun. Iar creştinismul sfârşeşte prin a fi o persecuţie tocmai a celor buni.

(Noi, aci, avem vocaţia lucrului. Căci la Tracii noştri, istoriseşte Pârvan, avea loc, o dată la patru ani, sacrificiul aruncării în lănci, către zeu, a celor buni).

Ai un munte de virtuţi ? Foarte bine ; să mai ai încă una. Nu poţi ? Atunci nu-ţi rămâne nimic. Eşti la fel de jos ca acela care n-a avut de la

început nimic : ca fiul.

Să renunț atunci la bruma de morală pe care o am ? — Încearcă, dacă-ți dă mâna.

*

La mânăstirea Humorului, sânt undeva, pe peretele dinspre sud, șase sau opt scene cu fiul risipitor și fratele lui. Nu sânt sigur dacă în prima scenă, unde sânt trei chipuri în jurul mesei și unde fiul își ia partea lui de avere, e și fratele. Dar cu siguranță el e în ultima scenă. Fiul s-a întors, acasă s-a încins o horă, iar tatăl merge la ușă, să cheme, să tragă înăuntru pe frate. Mișcarea acestuia de refuz (e puțin dat pe spate) închide tot universul de fapte pe care le-a săvârșit și le săvârșește fratele fiului rătăcitor : etica lui „nu“, lectura din clasicii care „purifică“, orgoliul, împietrirea.

Păcat doar că scena se șterge tot mai mult la mânăstirea Humorului, sub bătaia vântului și a ploilor. Dar fratele rămâne. El nu se va șterge, — de aci sau de pe alte ziduri.

*

Îmi place un proverb istro-român : „Banii fac mulțumire, mulțumirea face bucurie, bucuria aduce sărăcie și sărăcia face minte“. Toate sânt în toate.

*

„În inima smeritului șade dracul grecește.“ Fratele cunoaște proverbul acesta ?

*

Văd atât de concret pe fratele acesta moral, încât îl aud judecând asupra lumii de azi, luând atitudine, ținând prelegeri, participând și mai ales refuzând. Pentru că e un om curios — ca orice ființă stătătoare — va veni să vadă ce facem la Școală. Cineva din noi îi va spune în față : „Ești fratele fiului risipitor.“ El nu aude bine, căci toți orgolioșii sânt nițel surzi, și va spune : „Scuzați-mă, sânt profesorul…“ Și va aștepta să-l întrebăm ce materie profesează. Dar nu-l va întreba nimeni.

*

„L’homme du doute méthodique n’a jamais douté“, spune cineva despre Descartes. Nu știu dacă e așa. Dar dacă este, ce tristă recomandație pentru profesioniștii unui adevăr.

*

Mă gândesc la A. V. De ce are ecouri de mediocritate uneori ? Poate pentru că a comunicat prea mult cu oamenii mediocri. I s-au pus întrebări mediocre și a trebuit să le răspundă.

Calitatea se păstrează numai prin întrebări de calitate, sau măcar de sinceritate. Ceea ce macină spiritul sânt întrebările grosolane. Nimeni nu rezistă : cade în profesorat.

*

„Îți place muzica ?“ întreb pe omul tânăr, venit la Școală. Ca orice tânăr, el ezită să răspundă direct. Începe să explice că, desigur, i-ar plăcea mult, dar ar vroi mai întâi să cunoască bine, ca să zică așa, „tehnica“ muzicală, spre a putea înțelege lucrul în esențialitatea lui intimă și în…

Cine l-a mai învățat și asta ? Un om care a făcut cum trebuie un scaun știe poate totul despre felul cum a făcut Dumnezeu lumea sau Bach o „Pătimire“. Cei timorați cred că e nevoie să cunoști fiecare tehnică în parte ca să înțelegi lucrul respectiv. Dar nu tehnicile interesează, ci tehnica. Și e mai greu să știi un lucru bine dorit decât tot restul. (Cine știe tehnic un lucru, știe de ce e prost făcut ; dar dacă e bine făcut, o știe și netehnicianul.)

De aceea se poate petrece viața noastră așa, în spații restrânse dar esențiale, pentru că își răspund unul altuia. Iar când nu sânt esențiale (viața de funcționar, de filolog, sau viața de lucrător de uzină), atunci poți merge oricât în suprafață : nu mai regăsești esențele, — lumile acelea cu porți spre alte lumi.

*

Cineva mă ceartă că-mi pierd așa de mult timp cu Școala. Dar tot efortul nostru e de a face ca în cadrul unei vieți să „țină“ cât mai multe lucruri : viața de familie și cea de singurătate, ai tăi și ceilalți, cumințenia și nebunia. Cine integrează mai mult, cine realizează un echilibru mai neașteptat — câștigă. (Poate tot atât cât câștigă înălțând un joc de cărți ; dar câștigă.)

*

Fosta mea profesoară de pian îmi spune că acum, după douăzeci şi ceva de ani, copiii au mai multă sensibilitate muzicală decât atunci. Am impresia că s-a întâmplat ceva hotărâtor în favoarea filozofiei româneşti.

*

Sentimentul muzical al lucrului filozofic…

*

E dureros că românul n-a înţeles mai mult singurătatea. A avut parte de cea cosmică, păstorească, dar nu de singurătatea *comunitară,* rodnică, în care, despărţit de oameni, îi regăseşti cu adevărat. Toate proverbele noastre despre singurătate (cel puţin cele din Zanne) îi sânt defavorabile. „Numai nebunul petrece singur, că nimeni de el nu se apropie.“ Nu cumva de aceea ne lipseşte simţul metafizic ?

*

Mergeam pe bulevardul Cotroceni, iar zidul nesfârşit, ca de fabrică, din stânga, şi casele moderne din dreapta îmi apăreau sub lună ca fiind de oriunde. Mă puteam afla la Berlin, la Moscova sau la Capetown. Şi m-a cuprins deodată spaima că nu sânt *nicăieri.*

*

Neantul e mai raţional decât fiinţa. E omogen, reversibil, indiferent. Exact ce vrea raţiunea.

*

Suflet slav fără dimensiunea infinităţii, adică fără esenţialul sufletului slav, aceasta părem câteodată să avem. Facem de pildă confesiuni pe care nimeni nu ni le cere. Te trezeşti mărturisind lucruri atât de crude, încât celălalt face semne, aprobă, doar ai să închei ; dar tu, necruţător, continui. Vrei să spui *totul.* Exact ca în scenele mari ale lui Dostoevski.

*

Cultura noastră începe cu Dimitrie Cantemir. Cea rusă cu fiul acestuia, Antioh Cantemir. Dar Ruşii au secolul acela întunecos, secolul al XIX-lea,

de unde se trag toate rădăcinile.

*

Toți te învață, mai ales când ești tânăr, cum să reușești. Dar o virtute mult mai mare și în orice caz mult mai utilă decât tehnica de a reuși e aceea de a ști ce să faci cu nereușitele. Nu numai că e greu să reușești întotdeauna, dar e și infecund. Devii „premiant“. Și, slavă Domnului, fratele fiului risipitor a luat câteva premii.

De vreme ce ne sânt date și înfrângerile, există (fără căutare specială a lor, firește) o voluptate a înfrângerilor, care trebuie cultivată la oamenii tineri. Și pe aceasta o are fiul risipitor. Dar firește că și pe ea o „risipește“.

*

Cineva se plânge că e ofensat. Nu poate suporta ofensa. Semn rău pentru el. Ar trebui să nu poată suporta lauda. Când mă laudă cineva, mă cuprinde panica : dacă ar afla tot ce nu știu, tot ce nu sânt ? Când mă condamnă, mă simt liniștit : sânt totuși mai bun decât atât.

*

Urmăresc de câtăva vreme pe premianții vieții publice românești. N-ar fi lipsit de interes să alcătuim o listă, de la 1848 încoace : cine n-a fost premiant ? Poate că dintr-o prejudecată de catalog s-a impus țării acesteia, cel puțin în trecut : rigiditate, hipertrofia eului și ceva ipocrizie.

*

Toată problema României nu e numai să fie, să fie în eternitate, ci și să devină. Dar cum poți preface ființa în devenire ? Începând de când ?

Și mă gândesc la o Românie care ar suporta pe un Nietzsche spunându-i : „Românii nu sânt nimic ; ei devin ceva.“

*

Somnul în istoria românească. Densușianu arată undeva că în secolul al IX-lea nu se întâlnește decât un cuvânt care poate fi românesc „Câmpulung“. În secolul al XI-lea cuvântul „cocora“. În secolul al XII-lea doar cuvântul de „crez“ sau „creț“. Câte un cuvânt pe secol ! O, Doamne, ce încet ne mișcăm.

(Uneori e frumos totuşi : Ieremia Vodă nu iese din biserică până la sfârşitul liturghiei, deşi i se vesteşte apropierea duşmanului de Suceava. — Să aibă şi el dreptate ?)

*

„De mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sânt buni şi mari din născare şi se vor cufunda iarăşi în somnul lor cel adânc.“ (Russo).

*

Nu văd de ce să ne sfiim s-o spunem : ce puţin interesant e uneori gânditorul politic Eminescu. Câteva idei, câteva impulsiuni, câteva fapte aproximative (afirmaţia că natalitatea poporului român e în scădere, că neamul piere) dau prea des măsura scrisului său politic. Să fie gazetăria lipsită de perspective ?

*

Când îi aud vorbind despre România eternă, aşa fără nici o determinare, fără ancorare în istorie, îmi aduc aminte de „Franţa eternă“ din 1939. Şi slavă Domnului, dacă avea o ţară dreptul la eternitate era Franţa.

Dar ce înseamnă etern ? Trebuie să fii ceva, să *crezi* în ceva. Chiar un creştin e ceva anumit : catolic, ortodox, copt. Cine spune : cred în România de totdeauna, vorbeşte la fel cu cel care ar spune — şi există câţiva — „sânt creştin pur şi simplu.“ Ortodox ? Nu, creştin în genere. Protestant, atunci ? Nici asta, creştin.

N-ar fi de mirare să adauge : e o perspectivă *filozofică* a creştinismului. Ofensând filozofia — ştiinţa „generalităţilor“, nu ? — şi ofensând creştinismul.

*

Un profesor mă cheamă la el. Vorbisem despre unele rupturi înăuntrul vieţii spirituale româneşti. Despre imposibilitatea de a prelungi ţărănescul nostru, care e incapabil să dea o filozofie, şi nu numai o filozofie.

Profesorul vrea să-mi spună că, totuşi, continuitatea e necesară. Mă primeşte în grădină şi mă plimbă prin ea, înainte de a intra să luăm ceaiul. Îmi arată aleile. Sânt străjuite de pomi mari, de 60 sau 80 de ani, puşi de bunicii lui, într-o grădină care era îngrijită de trei generaţii. Continuitate.

E destul de discret ca să nu apese mai mult pe pedală. Dar simt „lecţia“. Simt că e pregătită, vroită, făcută. Și-mi spun : de n-aș face vreodată așa, undeva, la Școală.

*

Asist la un seminar al lui Heidegger. Curios, nici el nu poate scăpa de ticurile profesoratului. Vrea răspunsuri corecte : nu să gândească elevul, deci să aproximeze ; ci să știe. Esenţa profesorului e de a împiedica gândirea să fie căutare, spre a fi exactitate.

Să nu se poată fără asta ?

*

Înainte exista sofistica. Învăţau oamenii cum să gândești despre orice și ce să răspunzi oricui. Pe urmă, veacuri întregi, s-a învăţat retorică. Învăţau copiii cum să vorbești, care sânt părţile unui discurs, și cum să spui ceva, chiar când nu ai nimic de spus. Azi nu se mai învaţă sofistica și retorica. Dar ceva trebuie să le fi luat locul. Omenirea nu renunţă așa de ușor la dreptul ei de a schimba învăţătura vie în învăţătură moartă. Ce le-a înlocuit ? Am crezut multă vreme că e dreptul. Nu, e pedagogia.

*

Pedagogia vrea să tehnicizeze, să reducă la formă și tipare ceva viu, așa cum făcea sofistica pentru gând sau retorica pentru cuvânt. Orice om viu știe să învețe pe celălalt, după cum orice om bun e *dicendi peritus* și orice pur gândește drept. Dar nu, oamenii vor o știință pentru așa ceva. Nu s-au întrebat, se vede, de ce sânt științe întregi care nu se mai predau astăzi.

Mă mir că Aristotel n-a fost și pedagog !

*

(Aristotel, care a înţeles așa cum a înţeles Ideile lui Platon și a văzut doar fizicieni în presocratici).

*

Văd dintr-odată, citind Iphigénie, de ce nu-mi place Racine : e totuși moralist, e totuși umanist în sensul prost al cuvântului — pedagog. Oamenii aceștia ţin neapărat să facă din totul — și așa, direct, în chip indiscret — o

lecţie. Dacă n-ar fi limpede încă de la început la Racine, ai putea-o vedea din Prefeţe.

Prefeţele lui Racine… Câtă nepoezie în ele ! Un avocat pledant, de cele mai multe ori ; un critic dezarticulator de frumuseţi. Ifigenia nu *trebuie* sacrificată. „Quelle apparence que j'eusse souillée la scène par le meurtre horrible d'une personne aussi vertueuse et aussi aimable qu'il fallait (!) représenter Iphigénie."

Şi totuşi, logica estetică cere ca Ifigenia sa moară. Desfid pe cineva, care simte tot ce e destin aici, să fie esteticeşte mulţumit cu o soluţie care salvează, în chip miraculos, pe Ifigenia. Dar logica de *moralist*, de pedagog, cere altfel. Ifigenia e virtuoasă — deci trebuie să scape cu viaţă. Altfel ce-ar zice spectatorul ? Nu s-ar scandaliza ? Şi atunci „j'ai été trés heureux de trouver dans les anciens cette autre Iphigénie", cam vag menţionată, e adevărat, dar îndeajuns pentru umanistul Racine spre a o face, după ce o ponegrise niţel, să ia la timp locul celeilalte, bunei, virtuoasei Ifigenii, căreia îi trebuie neapărat, pentru desăvârşirea exemplarităţii ei pedagogice, fericirea de a se mărita cu Achille.

*

Citesc paginile lui V. despre singurul om mare pe care l-am cunoscut noi aci. (Vor apărea abia după 50 ani, spune el. Ce rară voluptate să poţi citi cu 50 ani înainte o carte esenţială despre, un om, despre om).

Văd încă o dată limpede că un om mare nu poate fi *imitat.* Tot umanismul asta visează : să ofere prototipuri care să fie, într-un fel sau altul, imitate. Dar e suprema absurditate a pedagogiei. Căci nici măcar într-o viaţă de sfânt nu e nimic „exemplar", nu e nimic de imitat. Dacă nu se realizează pe cont propriu, orice viaţă e o nereuşită ; o amânare.

*

Un gânditor german observa cum totul e pe bază de satisfacţie, în lumea care alunecă spre stânga, chiar şi cultura. Iar triumful culturii pe bază de satisfacţie ar fi Parisul modei, Parisul pur şi simplu.

E adevărat, orice carte bună franceză e o plăcere. Orice carte bună germană e un efort. Gânditorul meu numeşte cultura sa : eroică. Nu-mi place oriunde termenul acesta. Dar simt că simplă satisfacţie nu poate fi cultura. E cel mult *plăcere* ; ceea ce e altceva.

*

Omul tânăr vine la Școală și spune : Nu pot citi până la capăt Critica Rațiunii Pure. Am început-o de mai multe ori, cu comentarii, interpretări și exegeze — dar nu pot s-o citesc.

De ce s-o facă ? N-are decât să arunce pe Kant. Ce să citească ? Ce-i place.

Nu citi ce nu-ți place. Filozofia e liberă de obligații. Frumusețea ei e că se poate începe de oriunde. Nu e o știință și n-are nici măcar o definiție. Îți place Descartes ? Începe cu Descartes. Te pasionează problema devenirii ? Începe cu ea. Dar să știi că *începi.* Ce e filozofia, asta ai s-o înveți pe drum. Căci pleci acum, pleci spre o lume pe care o poți găsi de oriunde ai pleca. Nu există cale regală pentru matematici, spune Euclid unui rege ; dar *tocmai* că există, și pentru matematici și pentru știință : e calea regală a raționii, calea logicității. Nu se poate învăța matematica decât într-un fel, iar asta înseamnă cale regală. Dar filozofia n-are așa ceva. Ea se poate învăța de oriunde, căci n-are calea regală a raționii, ci căile neștiute ale inimii.

De aceea nu veni aci fără dragoste. Cartea nu e un pensum, iar fără dragoste nu face nimeni cultură, și în orice caz filozofie. Evident, sânt atâția erudiți vrednici, frați ai fiului risipitor, care fac cultură fără dragoste. Dar vehiculează noțiuni, mai de grabă decât fac cultură.

De aceea nu citi pe Kant. Știu totuși că până la urmă trebuie citit Kant. Și chiar că trebuie citit de mai multe ori. Dar astăzi nu-l citi. Fă ce-ți place. Iar dacă-ți place filozofia, vei găsi cândva pe Kant. Nu-l vei găsi ? Nu ți-a plăcut filozofia.

„Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas.“ E simplu : Nu citi pe Kant, dar iubește filozofia. Iar dacă iubești filozofia, vei citi pe Kant.

*

N-am putut citi niciodată, până la capăt, Divina Comedie. E o atât de monstruoasă ordine, acolo.

*

Omul meu tânăr e revoltat că literatura ocupă atât de mult loc în cultura noastră, în timp ce știința și alte preocupări serioase sânt absente. E permis să ignorezi pe Kékulé, dar e o rușine să nu fi citit pe Rimbaud.

Și totuși… Întâi de toate, dacă-l interesează filozofia trebuie să-l intereseze omul. Știința vorbește despre lucruri și în cel mai bun caz despre

idei. Dar nici măcar ideile nu sânt materialul filozofiei, ci spiritul, spiritul viu care emite idei.

Dar mai e ceva : există un întreg material care e numai al literaturii. Ce-am şti despre înmormântarea reginei Victoria fără Forsyte Saga de Galsworthy ? Sau despre societatea petersburgheză de la începutul veacului al XIX-lea fără „Război şi pace“ ? Ni le-ar descrie istoricul ? Să nu glumim.

Recunosc că literatura e o mare pierdere de timp. Dar e dintre marile pierderi de timp care pot fi şi un câştig. Pe când celelalte…

*

Abia acum înţeleg expresia : „frumuseţile tăinuite ale Bibliei“. Sânt în Biblie cărţi întregi — Leviticul, Numeri, chiar părţi din Exod — unde nu e decât „material“. Pagini de-a rândul se vorbeşte despre cum şi din ce trebuie făcut cortul întâlnirii, sau în ce va consta jertfa. Detalii de ritual, material mort, — îţi spui. Şi totuşi materialul acesta capătă ritm, se organizează. O aceeaşi descriere, cu aceleaşi detalii, revine, prefăcându-se parcă într-o incantaţie.

Când a isprăvit Moise de aşezat cortul, căpeteniile încep să-şi aducă darurile pentru altar. În prima zi vine fiul lui Aminadob.

„El a adus : o farfurie de argint în greutate de o sută treizeci de sicli, un lighean de argint de şaptezeci de sicli, după siclul sfântului locaş, amândouă pline cu floare de făină…“

A doua zi vine Netaneel :

„El a adus : o farfurie de argint în greutate de o sută treizeci de sicli, un lighean de argint de şaptezeci de sicli, după siclul sfântului locaş, amândouă pline cu floare de făină…“

O dată, de două ori, de douăsprezece ori. E exasperant !… Şi deodată simţi ce frumos este.

*

Există în cultura modernă un ethos al sterilităţii, spune Ernst Junger : higienă, cult al soarelui, sport.

Înţelegi puţin de ce sânt Germanii contra Englezilor.

*

Ne lăudăm că ne îngrijim corpul prin medicină, sport şi higienă, dar pierdem atâtea înţelesuri dintr-un adevărat cult al corpului. Am pierdut de

pildă această mare voluptate fizică a călătorului : spălatul picioarelor. Trebuie să citeşti Biblia, sau pagini din câte un Claudel, de azi, ca să simți tot ce însemna spălatul picioarelor.

Noi am descoperit — şi încă, fiindcă mai ştiau şi anticii câte ceva în această privință — baia. Am descoperit bucuria trupului întreg. Dar dacă trupul, prin el însuşi, nu e un adevărat întreg ? Dacă pentru drumeţul biblic odihna picioarelor e mai mult decât a restului ? Căci toată oboseala trupului se scurge, acum, prin picioare, iar nimic nu înlocuieşte gestul fetei aceleia (din Claudel) care spală picioarele părintelui ei.

*

Pe cămaşa mea albă a rămas, în dreptul coastelor, o pată de rugină. Au spălat-o prost. Nu e nimic. Dar privirea prietenului meu coboară, în timp ce stăm de vorbă, asupra petei, şi mă simt dintr-o dată prost. „Sânt urme de sânge“, fabulez eu dintr-un reflex de apărare. „Mi-a trecut o lance prin dreptul coastelor“.

Dar de ce spun lance ? Totul e glumă, firește. Dar de ce într-o glumă folosesc un anumit cuvânt şi nu un altul ? Sânt atâtea veacuri de când lumea nu se mai bate cu lancea, şi totuşi ea rămâne, într-un sens, o armă actuală. De ce ?

Fiindcă e tipul armei : arma care prelungeşte mâna, care prelungeşte pe om. Un tanc, un aeroplan nu mai prelungesc pe om. Omul e *în* ele. Le poate folosi, dar ele nu sânt la puterea doi, trei…, ci altceva ; altceva ca mecanism de luptă şi altceva ca efect.

De aceea, nu ştiu cum, dar cred că nu se va vorbi în istorie de armele noastre de azi. Ostaşul rămâne în eternitate cu lance, cu sabie şi cu arc.

*

Dacă aş vrea să arăt ceva la Şcoală, e în primul rând că totul încape în cultură. Că ea nu e anemiere, devitalizare. N-am să iert niciodată, în numele culturii, pe cei care trimit pe omul tânăr *„înapoi,* la carte“, cu convingerea că-l dezinstinctualizează. Personal însă aş prefera ca o bună parte din tineret să rămână la sport şi la alte derivate de acest soi. Căci dacă vin în cultură oameni prea sănătoşi, prea direcţi şi fără acel minim insesizabil pe care nici un pedagog nu l-a putut defini vreodată, numit „calitate“, atunci totul e posibil în cultură.

Ca orice lume valabilă, cultura rămâne închisă. Găsești și bucurie, și melancolie, și plinătate, și repaus. Găsești și înfometare și hrană. Numai că le găsești, nu știu cum, dintr-a doua oară. Prefer să las gustul pentru imediat la cele ale vieții imediate.

*

Un artist începe din clipa când știe să dea dreptate tuturor eroilor săi. Căci nu redai viața decât când pui totul în echilibru, când dai tuturor dreptate. Așa sânt eroii lui Eschil : fiecare cu dreptatea lui. Eteocle are dreptate să apere cetatea Tebei împotriva fratelui său, Polynice, care o asediază cu oaste străină. Dar Polynice are dreptate s-o asedieze, căci Eteocle l-a lipsit de partea lui de domnie.

Și ce e splendid e că și corul se împarte, până la urmă, în „Cei șapte contra Tebei“ : jumătate urmează pe Polynice, mort, pentru dreptate ; jumătate urmează pe Eteocle, mort, pentru dreptate.

*

Regăsesc gândul acesta, mai frumos, mai viu, mai complex, în Orestia. Fiecare are dreptate să se răzbune. Răzbunările se cheamă una pe alta, se împletesc, se ramifică și se înlănțuie una de alta. Răzbunare peste răzbunare și răzbunare lângă răzbunare. Eghist are dreptate să dorească moartea lui Agamemnon, căci acesta e din neamul Atrizilor, care au chinuit pe tatăl său, Thyeste. Dar ucigașul nu e el, Eghist, ci propria soție a lui Agamemnon, Clytemnestra, care are dreptate să-și lovească soțul, pentru că sacrificase pe fiica lor, Ifigenia. Iar când Oreste, fiul lor, va lovi în Clytemnestra și în Eghist, amantul ei, nu mai știi bine dacă răzbună moartea tatălui său, necinstirea de către mamă a căminului părintesc, ori pierderea propriului său sceptru. Nu mai știi decât că totul strigă după răzbunare, prin vocea, prin gestul, prin ființa sorei lui Oreste, monstrul acesta de pietate, dragoste și ură : Electra.

Dar răzbunările se încheie aci ? Nu, căci și umbra Clytemnestrei va cere răzbunare. Iar Furiile, Eumenidele, aţâţate de ea, urmăresc pe Oreste în numele dreptății, căci și-a ucis mama. „Ne place să fim drepte“, spun și Furiile.

Iar lanțul nu se încheie decât în fața înțeleptei Minerve, care stă să judece între Furii și Oreste. „Pricina e grea“ spune Minerva. Și de aceea va

institui un tribunal de Atenieni. Rezultatul ? Cu toată mărturia lui Apollo pentru Oreste, cu tot votul Minervei pentru el, numărul voturilor e egal.

Totul e în echilibru. Toată lumea are dreptate. O, ce *adevărat* este !

*

Toţi avem dreptate. Să fim sceptici ? Dar dimpotrivă, abia acum, când inteligenţa şi-a încheiat opera, abia acum te poţi instinctualiza cu adevărat. Căci e jumătatea *ta* de adevăr. Şi e în natura adevărului instinctul de a dori să fie întreg.

*

Mă sperie o vorbă din Luca : „Vai de voi cărturari şi farisei făţarnici. Pentru că voi sânteţi ca mormintele, care nu se văd şi peste care oamenii umblă fără să ştie“.

Căci mă gândesc că tocmai asta vor cărturarii şi fariseii : să existe ei. Şi când sânt în morminte, să fie mormintele *lor.* Ce durere mai mare decât să fie mormintele neştiute despre care vorbeşte Luca ? Călcăm poate, la tot pasul, peste mormântul neştiut al fratelui fiului risipitor.

*

Nu trebuie numai vrednicie, ci şi invrednicire. Asta nu ştie fratele fiului risipitor, care se vredniceşte toată ziua. El şi câţiva asceţi.

*

Ce interesant e să trăieşti eticul şi ce anost să-l teoretizezi !

Am oprit ieri seară un taxi. Mi-am dat seama de la început, deşi îl oprisem, că nu e taxi, ci maşină militară. M-am suit totuşi, pentru că celălalt admitea, mă îndemna chiar. Dacă aş fi coborât la primul colţ, să-i fi dat 200 de lei şi să-i spun : „Camarade, înşelăm Statul şi unul şi altul ?“

Ce frumos e să trăieşti eticul ! Să nu ştie nimeni ce ai făcut ; şi nici măcar generalitatea a ceea ce ai făcut : teoria.

*

Mă gândesc la scena de ieri cu taxi-ul. Poate n-ar fi trebuit să spun nimic, să dau nimic. Aşa, prea are aerul că dau o „lecţie“. Să faci binele pur şi simplu. Să fii binele, în graniţele fiinţei tale. Ce plăcut, ce voluptuos aproape !

Mă îngrijorează totuşi termenul de „voluptuos“. Dacă, trăind aşa eticul, regăsesc tot ce-am respins : plăcere, un anumit egoism, orbire, orgoliu, mai ales orgoliu ? Atunci să recunosc încă o dată că răul susţine binele ? Că impuritatea face posibilă puritatea ?

Mi se pare acum că nu se poate decât *vorbi* despre bine. Şi ce anost este.

(A gândi : descompunere, câteodată).

*

Într-un mare oraş străin, eşti cuprins de un obscur sentiment de neliniște, până ce întâlneşti întâmplător tramvaiul No.1. Atunci te calmezi : eşti la începutul lucrurilor.

*

Ce frumos lucru să-ţi plăteşti o datorie ! E o intrare în ordine. Celălalt protestează — nu era nevoie să te grăbeşti, n-avea nici o importanţă… Dar lucrurile *trebuie* să reintre în ordine. N-am înţeles niciodată osteneala filologilor de a găsi alt sens ultimei dorinţe a lui Socrate, de a se restitui vecinului cocoşul.

*

Să pui ordine în lucruri. Să desparţi nepotrivitul de nepotrivit şi să pui potrivitul lângă potrivit. Să faci sinteze, apropiind oameni între ei, căsătorindu-i între ei şi cu lucrurile — ce adânc filozofic exerciţiu !

Am observat că oamenii au dispreţ pentru întreprinderi care, în fond, nu sânt decât moduri degradate ale unor exerciţii nobile. De pildă, lumea disprețuieşte pe cei care fac căsătorii. Dar e, pe registrul mahalalei, ceva profund valabil, aci. Lumea nu poate fi lăsată cum este. E din cioburi, e spartă. Când ştii că un om anumit s-ar potrivi unui loc anumit, când ştii că o idee vie poate intra în compunere cu altă idee vie, nu mai poţi fi liniştit până nu creezi noua formă de echilibru.

E, de altfel, cel mai pur sentiment pe care-l am. Poate singurul pur cu adevărat, în sensul lor : *eu* nu figurează nicăieri.

*

Nu e limpede ce obţii dacă renunţi la tot soiul de ambiţii şi rămâi cu un nemăsurat orgoliu. E un câştig ? E un triumf moral ? Da, e cel al fratelui, al bietului frate.

*

Ce înțelept ! exclamă ceilalți, văzându-l că știe să accepte o înfrângere, că știe să înfrunte cu seninătate eșecul. E aproape un stoic ; a atins nepăsarea, indiferența, ataraxia.

Dar cei mai mulți nu știu că există și o indiferență pozitivă, una a vieții, a plinătății. Nu suprimarea dorințelor, ci dublarea fiecăreia din ele e soluția. Există o înțelepciune în a nu iubi nimic ; dar există mai ales aceea de a iubi și una și alta ; de a iubi alternativa. Orice s-ar întâmpla într-o anumită situație, e bine. Dublează-ți dorințele — nu ți le stinge — și vei fi fericit.

În termenii fiului risipitor : „Dacă-mi reușește păcatul, e bine : am voluptatea ; dacă nu-mi reușește, e iarăși bine : am virtutea“.

Dar e preferabil să-ți cauți termenii tăi.

*

Alternativa. Și despre asta a vorbit Kirkegaard. Omul acesta a atins toate problemele valabile. Dar ce anost le discută, aproape întotdeauna !

*

Fără să știi biologie poți face de la început o presupunere : întâi se naște organismul viu și pe urmă se formează scheletul ; întâi sântem plasmă vie și pe urmă devenim ființe vertebrate. Așa e cu tot ce e viu, începând cu gândirea, cu morala. Iar dacă nu e așa în biologie, cu atât mai rău pentru ea și profesori. (Au un argument în plus să rămână ființe moarte).

*

Aștept la Școală pe tânărul timid. Există ceva neprețuit în timiditate : păstrează. Mai ales la popoarele care se maturizează ușor, cum sânt popoarele acestea — latine dacă vreți, timiditatea e un factor educativ fără pereche. Esențialul e să prelungești tinerețea ; cu orice mijloace, deci chiar prin timiditate. Căci toate „animalele superioare“ au o tinerețe lungă. (Asta o știu sigur din biologie).

De aci lupta dintre învățătorul adevărat și părinte. Profesorii obișnuiți conspiră cu părinții în a maturiza pe tânăr ; în a-i da cunoștințele necesare — spun ei — în a-l pregăti pentru viață, spun ceilalți. Atunci intervine învățătorul. Tânărul nu știe să se apere singur, să-și apere singur ce are mai bun : propria sa tinerețe ; căci chiar în el sânt unele îndemnuri, ispite,

instincte pur şi simplu, care îl trimit la maturitate. Şi totuşi în inima lui stăruie o nostalgie de calitate : el caută ucenicia, caută învăţătorul.

O, ce frumoase lucruri se petrec acum, între 20 şi 25 de ani ! Părinţii îi dau brânci în viaţă ; profesorii îi eliberează diplome ; lumea înconjurătoare îi deschide porţi ; instinctele de afirmare îi dau ghes. Şi el ? El şovăie încă. Dar e clar, spun ei : uite aci un post, uite aci o partidă, uite dincoace o încadrare posibilă. Ce mai aştepţi ?

Nu, el aşteaptă. Ceva aşteaptă în el. Ceva întârzie în el. Ferice de cei care, în clipa aceea de cumpănă, întâlnesc un mare întârzietor ?

*

Fiul risipitor n-ar fi plecat în lume dacă-şi întâlnea învăţătorul.

*

Fratele fiului risipitor ar fi plecat în lume dacă întâlnea un învăţător.

*

Oamenii aceştia cred că faci un paradox când spui că un pod sau o locomotivă nu sânt ceva concret, ci o simplă abstracţiune aplicată, o abstracţiune materializată ; că fratele fiului risipitor e ceva concret, dar o şosea e o abstracţie. Treaba lor, în definitiv. Fiecare se mişcă în universul în care-i place.

Sânt convins că voi găsi, la Şcoală, pe cineva citind un curs ; venit acolo, fiindcă e linişte şi fiindcă poate citi, neturburat, un curs. Îl voi ruga, cu blândeţe — să vină mai târziu.

*

E interesant să urmăreşti formele acestea degradate ale unor stări sau procese valabile la origine. Omul acesta antipatic — care vorbeşte „ca să se audă“, care nu vrea să asculte, ci are el de spus ceva, — nu e decât un asemenea mod degradat. Pornirea lui e, la origine, legitimă. Căci orice om învaţă nu din ce i se spune, ci din ce e făcut să spună singur. Orice act de învăţătură e o explicitare de sine a cugetului. (Asta o ştiu şi profesorii, când pun pe copil să repete. Numai că se opresc — direct sau indirect — la repetiţie, adică la forma cea mai trivială a învăţăturii).

De aceea am simţit întotdeauna că proştii sânt mult mai interesanţi decât majoritatea deştepţilor. Nu prin ce spun, dar prin felul cum spun lucrurile.

Prin libertatea cu care le spun. Inteligența celor deștepți ține de frica originară : ei se mulțumesc să nu spună prostii. E puțin, e lamentabil de puțin.

*

O părere a lui Iacob Casanova, cel cu Memoriile : „Am găsit întotdeauna excesul în minus cu mult mai primejdios decât cel în plus“. E un punct de vedere. Fratele fiului risipitor are un altul.

*

Omul tânăr vine la școală să ne arate un plan de lucrare. E bun ? Nu știu dacă e bun : fă întâi lucrarea. — Dar cum să fac lucrarea fără plan ? — Cum poți face planul fără lucrare ? Căci planul se naște din lucrare, așa cum se năștea scheletul din plasma vie.

Firește, îți trebuie *schele.* Dar dacă crezi că schelele gândului sânt la fel cu cele ale caselor, aceleași pentru toate cugetele, — atunci ești copt să devii pedagog.

*

Câtă tristețe trebuie să fie în inima celor care, începând să scrie o carte, știu tot ce vor spune acolo ! Un om care nu învață nimic făptuind, e un surd punând întrebări al căror răspuns îl știe ; e un turist modern plecând să vadă peisajele cu aceiași ochi cu care le văzuse acasă fotografiile.

Din punctul *său* de vedere, fratele fiului risipitor are perfectă dreptate să nu plece în lume. Nici celălalt nu ar pleca — pentru atâta lucru.

*

Fiul risipitor n-are decât voluptatea. Fratele fiului risipitor are curiozitatea și orgoliul. Cine păcătuiește mai mult ?

Sau, poate, curiozitate au amândoi. Dar fiul risipitor deschide ușa ; fratele său privește pe gaura cheii.

*

Dacă teologul acesta are dreptate când găsește trei mobiluri ale păcatului : curiozitatea, voluptatea și orgoliul, atunci Fratele — la o analiză și mai adâncită — are mai ales păcatul acesta ciudat de a-și dubla păcatele printr-unul din ele permanent prezent. El n-are de pildă simpla curiozitate. Are

curiozitatea curiozității : vrea să vadă cum e când eşti curios. Şi are curiozitatea voluptății, după cum are curiozitatea orgoliului.

Câteodată fratele fiului risipitor îmi pare atât de infernal încât nici măcar nu are un păcat : are păcatul păcatului.

*

Ce e interesant, când te îndeletniceşti cu filozofia, e că de la un moment dat totul începe să te intereseze şi să te instruiască : teologia ca şi matematicile, ştiinţele naturale ca şi teoria muzicii. Să fie sfârşitul ? Sau abia atunci începi ?

*

Un filolog are o teorie sugestivă : teoria golurilor. Pui un verb — „cântă“ — spune el, şi îndată se creează o serie de goluri : cine ? din ce ? cum ?

Ce adânc sens metafizic. Pui ceva şi creezi lipsuri. Actul de a pune sărăceşte realitatea. Pentru că introduce diversitatea în omogeneitatea neantului.

Lasă neantul în pace, dacă nu vrei să-ţi arate prăpăstiile lui.

*

Kant găseşte intelectul, adică cunoaşterea ; Fichte impulsul de viaţă, adică eticul ; Schelling intuiţia naturii, adică organicitatea ; Hegel, devenirea raţiunii, adică spiritul. Şi toţi vorbesc despre libertate.

În câteva decenii se întâmplă *totul* în filozofie. Câţiva Greci — şi universul filozofiei s-a închis.

*

Câteodată mi se pare că ştiu ce este filozofia : e aventura universalului când devine particular.

*

Dintre toate disciplinele filozofice, soarta cea mai tristă o are psihologia. Disciplină maîtresse în secolul al XIX-lea când tindea să încoroneze, printr-o ştiinţă asupra oamenilor, ştiinţa asupra lucrurilor, ea a ajuns astăzi la periferie. Căci aproape nimic nu se mai explică psihologiceşte, afară de psihologie însăşi. Nu numai matematica şi logica nu sânt psihologice, dar

nici cunoașterea, nici emoția estetică, nici trăirea morală sau cea religioasă. De când s-a regăsit deosebirea dintre suflet și spirit, psihologia a fost retrogradată la rangul de simplă știință a sufletului. (De aceea o filozofie, cum e cea franceză, care e încă adesea psihologistă, ne spune atât de puțin astăzi).

Viața spirituală a omului, viața însăși, e dincolo de psihologie : e dialectică pură, sau dramă existențială. Căci nici biologicul, nici psihologicul nu epuizau viața. Astăzi am redescoperit restul.

*

Acum înțeleg ce este cu A. V. : e un *spirit* sufocat de *suflet.* Întâlnesc pe viu tensiunea aceasta a filozofiei contemporane dintre spirit și suflet. Unul din cele mai mari spirite pe care le-am cunoscut, iată-l infectat de bunătate, de lacrimi, de suflet, iată-l gata să consimtă societăților de binefacere.

Cine nu simte tot ce e aspru, egoist, crud în spirit, nu trăiește la nivelul lui. Oamenii mari nu sânt buni — iată adevărul. Nu spun că sânt răi, căci s-ar diminua atunci la fel de mult. Dar nu sânt buni. Căci nu sânt pentru ceilalți. Sânt pentru spiritul din ei.

*

Obsesia filozofiei de a deveni „strenge Wissenschaft“. Când de fapt ea cercetează cum e cu putință o „strenge Wissenschaft“.

*

Știința e cunoaștere. Dar reflexiunca asupra cunoașterii, adică luarea de conștiință de sine, integrarea actului cunoașterii în viața spiritului, dă altceva : dă filozofie. Iar cunoașterea poate să fie doar rațională (deși oamenii de știință încep să vorbească și ei despre irațional) ; dar conștiința că cunoașterea e rațională nu e defel un exercițiu rațional.

Nu pot înțelege cum vor unii să fie același lucru (filozofia să fie științifică, să fie chiar știință), două lucruri, care de la început spun că nu vor să fie același lucru.

*

Câți filozofi fără demonul filozofiei. Îi recunosc după ceva precis : filozofează pentru alții, nu pentru ei. Scriu ca să predea, nu ca să se lămurească. (Părintele celor fără demon : Aristotel).

*

În carneţel găsesc notat : „fisă“. După o clipă de nedumerire îmi amintesc : Cerusem într-un mare local de consum o fisă pentru o convorbire telefonică dar o vârâsem din distracţie în pungă, odată cu restul. Îmi dăduseră o alta. Acum trebuia s-o restitui.

Când intru în local, îmi dau seama că am ales o oră proastă. Casieriţa e ocupată şi trebuie să aştept. Mă apropii, dar din spatele meu aud vocea sigură a patronului : „Domnişoară, unde ai pus chitanţele pentru fisc… ?“

— Ce doriţi ? îmi spune în sfârşit casieriţa.

Încep : — O fisă telefonică…

— Poftim, îmi răspunde ea, scoţând vertiginos din sertar o fisă.

— Scuzaţi-mă, nu-mi trebuie. Vreau să vă dau eu înapoi una.

— Dar de ce n-o ţineţi ? îmi răspunde ea, în momentul tocmai în care un client întinde bonul de plată. Aştept din nou primul moment liber şi reiau : — Am luat din greşeală o fisă de la dv., şi v-o restitui.

— Poftim, spune nitel enervată casieriţa trântind pe sticlă ,9 lei.

— Nu vă cer să mi-o plătiţi, spun eu.

— Atunci ce doriţi ?

— Domnişoară, spun eu pe un ton dintr-o dată hotărât, am luat zilele trecute de la dv. două fise în loc de una, cât plătisem. Acum vă dau înapoi una.

— De ce nu spuneţi aşa de la început !

Ia fisa, o trânteşte în sertar şi întoarce capul spre alt client.

Şi mă simt umilit : nu ştiu dacă pentru mine însumi sau pentru condiţia aceasta a eticei de a încurca lumea, de a ţine viaţa în loc. O iubeam altădată ca pe o adevărată Mathesis a vieţii, tocmai pentru aceasta. Dar dacă nu substitui vieţii *altă* viaţă (chiar de forme, fie) n-ai câştigat nimic. Şi mi se pare că tocmai asta vroiam atunci.

*

Un matematician din secolul al XVII-lea. Roberval, ieşind de la un spectacol, se întreabă : „„Qu’est-ce que cela prouve ?“

Vorba altui matematician : „viaţa nu e bună decât ca să studiezi şi să predai matematica“.

*

Matematica — și orice Mathesis trăită liric — te purifică de viaţă spre a te restitui vieții. Așa ajunge Platon, prin matematică, la dialectică, sau Hegel prin Newton (qui genuit Kant…).

Firește, te interesează și viața aceasta, concretul ei, mizeria ei, culoarea ei. Dar te interesează doar așa, formal, ca lecție. Plinătate nu mai poți avea, după ce ai iubit matematicile, decât dincolo.

Pentru cunoaștere, matematica poate fi totul. Dar pentru împlinirea în spirit, deci pentru filozofie, ea nu e decât o cale. Roberval și celălalt nu simțeau că e cale. De asta au și fost mari matematicieni.

*

Pedagogie, psihologie, sociologie, estetică, atâtea discipline care continuă să-și zică filozofice, deși mânuitorii lor nu se mai interesează de filozofie. Țin ei totuși la titulatura lor ? Atunci să poftească să arate câtă filozofie știu. Iar dacă nu știu prea multă, de ce mai seamănă confuzie — și încă de la catedră ? Era destul de discreditată filozofia, și așa.

*

Tendința filozofiei nu e spre unitate : e spre Unu. Doar confuzia aceasta făcea pe câțiva să caute o filozofie sintetică, de conglomerare, de totalizare. Cauți întregurile, vii cu compasul !

*

„Ceea ce lipsește la Școala voastră, îmi spunea un prieten, este spiritul critic. Fără spirit critic…“

Știu, fără spirit critic nu se poate face nimic, fiindcă tot ce e bun se face cu spirit critic, etc. etc. Ei, și ? Parcă de asta e vorba ? Absurditatea spiritului critic e că vrea să preceadă, deci să fie independent de altceva. Cine contestă că trebuie să ai și spirit critic ? Dar restul interesează, nu el. E ca și cum ai inventa frâna înainte de automobil.

De altfel, dacă nu ai spirit critic înnăscut (alături și sub facultăţile creatoare) atunci ți-l trezește lucrul, materialul. Căci orice ai face, casă, poem sau acțiune politică, *materia* îți dă măsura ; îți arată ce se poate și ce nu. E deci posibil, în principiu, să trăiești și să creezi fără spirit critic, deși e preferabil să fie cu el ; însă numai cu el nu pot trăi nici peștii în apă.

Că sânt oameni care cred totuşi numai în spirit critic, pretinzând că esenţialul e să alegi ? Firește, sânt chiar în România. Și ei spun : esenţialul nu e să găseşti moduri proprii de viaţă, ci să ai destul spirit critic spre a alege din altă parte ce e mai bun acolo.

Dar ei nu trăiesc în România. Trăiesc într-o colonie care, întâmplător, se numește tot România.

Simţul măsurii… Ce paravan pentru lipsă de simţire, adesea ! Îi văd afectând că nu înţeleg cum poţi să crezi în neantul tău dincolo de ce este el astăzi. Trebuie să ai simţul măsurii, spun ei…

Dar ei îl au pentru ei ? Îl au pentru neam, pentru ceilalţi, pentru tot ce le e străin ; dar pentru ei, nu. Fiecare din noi — recunoaşteţi asta, fiecare — crede obscur despre sine că ar putea deveni aproape orice : prim-ministru sau conducător de oaste. S-a întâmplat că n-a devenit, i-a lipsit ceva sau altceva ; dar, în principiu, putea ajunge acolo. Oricare viaţă trăită la persoana întâia are măcar o libertate, măcar un iraţional.

Și acum înţeleg de ce predică ei măsura ! nu trăiesc la persoana întâia. Sânt „obiectivi“, fiindcă nu e subiectul în joc. Sânt în naţiune, dar nu sânt naţiune. Că tocmai asemenea oameni te condamnă în numele bunului simţ, e firesc. Atâta le-a rămas ca simţire : bunul simţ.

*

Să crezi în ceva, să ai o anumită viziune a ţării tale, de pildă, însemnează să vezi ţara ta *plus* ceva. Ceilalţi socotesc că, dacă optezi pentru o viziune anumită, aderi la o parte dintr-un întreg. Există, firește, și asemenea adeziuni. Dar adeziunile valabile sânt cele care te trimit dincolo de întreg. („L’excès sur le tout“, spunea Valéry). Vrei și o hartă anumită a ţării, și eugenie, și șosele, și caractere. Plus ceva.

O convingere valabilă mărește dimensiunile obiectivului ei.

*

E impresionant să vezi că unii pot procreea fără dragoste, în timp ce o carte bună nu se poate scrie fără dragoste, fără convieţuirea cu eroii, cu materialul sau cu gândurile tale. La prima vedere e de necrezut că se pot naște oameni reuşiţi prin simplă biologie. De ce deosebirea aceasta ? Poate pentru că un om nou e un al treilea ; pe când cartea e, de fapt, al doilea. Nu e rod, ci obiectul dragostei însuși. E Galatee.

*

Deosebesc limpede două tipuri umane : unii oameni care fac elogiul prieteniei (Cicero !), al armoniei, al îmbogăţirii prin identitate, destindere şi schimb paşnic ; alţii care cred că învaţă infinit mai mult de la duşman, în tensiune. Ca într-un război, în care la început o armă nouă şi un stil propriu de luptă surprind, în timp ce mai târziu părţile se echilibrează, fiindcă şi celălalt învaţă.

Cine ştie dacă turburătorul „să-ţi iubeşti vrăjmaşul“, din creştinism, n-are şi un substrat epistemologic.

*

Fratele fiului risipitor citeşte pe Cicero.

*

Libertate şi raţiune, spun spiritele democratice. Şi până aci e foarte bine. Dar greşeala lor e să creadă că libertatea e raţiune, când ar trebui să creadă — cu Schelling, cu Hegel, cu romantismul german, — că raţiunea e libertate.

*

Libertate : când aveau constrângeri de loc, timp şi acţiune, anticii sau modernii făceau tragedii bune ; şi astăzi, când au toate libertăţile, nu mai fac. Căci astăzi poţi să scrii aproape orice, oricât şi oriunde ; ai toate „libertăţile“. Şi cine le foloseşc ? Autorii de revistă.

Mi-e frică să nu fie aşa peste tot… Ce uşor vând oamenii libertatea, singura, marea libertate, pentru câteva libertăţi.

*

Românii n-au categoria apuseană a personalităţii. Totul e posibil aci, înăuntrul fiinţei lor ; totul e permis, vorba lui Ivan Karamazov.

*

Cantemir spune undeva : „Pe Mitropolit îl judecă Domnul, iar pe Domn numai conştiinţa sa şi Dumnezeu, care a pus pe Sultan ca instrument să îndrepte şi să pedepsească câteodată pe Domn“.

Cum se explică toate !

*

„… Şi măcar că toate blestemăţiile şi nevredniciile în mine se află, însă Măriei Tale plăcute şi învoite fiind, de treabă şi vrednice sânt“.

Ar putea fi un gând plin de ironie al fiului risipitor către fratele său. Dar nu e decât din dedicaţia lui Dimitrie Cantemir către fratele său, Domnitorul Moldovei, Antioh Cantemir.

*

Nu-mi place defel exemplul de autohtonism cu Dacul de pe columna lui Traian care seamănă perfect cu ţăranul de azi. Prea nezdruncinată „eternitatea“ românească.

*

Ce frumoasă vorbă are Românul : Banul te neodihneşte.

*

Citesc o carte despre Bizanţ şi simt că înţeleg dintr-o dată istoria Bizanţului (la fel cum am simţit cu El Greco, în sala aceea dintre convenţionalul Velasquez şi cloroticul Goya.) De ce ne e atât de apropiat haosul ca şi slava de acolo ? O istorie a Franţei sau a Angliei nu mă prinde. Să fie Bizanţ în noi ?

*

Nu putea fi altul sfârşitul lui Moise decât în măreţie. El ştie că poporul său se va strica. Îi dă încă o dată legea, dar ştie că nu i se va supune. Şi moare fără să fi intrat în Canaan, dar prevăzând prăbuşirea operei sale.

Nu înţeleg cum pot profesorii căuta filosofia istoriei altundeva decât în Vechiul Testament. Au acolo nu numai istoria aceasta obişnuită, a trecutului, care întotdeauna e istoria dezastrelor trecute, dar şi istoria, încă mai adevărată, a viitorului. Şi totul ar fi fost prăbuşire, în opera lui Moise, dacă nu veneau profeţii — aceşti „martori care-şi aminteau de viitor“, cum spunea Léon Bloy, — spre a făgădui singura istorie deplină a lumii : aceea în care o imensitate de trecut se sprijină pe o imensitate de viitor.

*

Ce fericite sânt revoluţiile care ştiu contra cui luptă : contra tuturor celor cu ghete, sau tuturor celor cu trecut. Dar dincoace o ceva subtil şi paralizant ; e faptul de a avea din ce în ce mai aproape duşmanul — nu e străinul, nu ticălosul, nu e omul învechit, nu e omul cumsecade, nu e nici tovarăşul tău — până ce vezi că se confundă cu tine. „Trebuie să devii altceva“.

*

Un prieten îmi atrage atenţia ce termen frumos are Eliade Rădulescu pentru predeterminare : „preusire“. O, Doamne, trebuie să ţi-o arate un prieten ! Profesorii nu sânt făcuţi pentru asta.

*

Pitié pour les forts… Totul s-a spus, în Franţa.

*

„Toate râurile se varsă în mare şi marea tot nu se umple.“ Ciudat e şi Eclesiastul acesta ! Dacă marea s-ar umple, ar spune : „Râurile se varsă în mare, marea se umple şi se revarsă, iar râurile refăcute se varsă iarăşi în mare“.

Căci totul este, trebuie să fie, — zădărnicie.

*

E curios în Vechiul Testament, cum sfârşesc femeile sterpe prin a avea copii providenţiali : Sara pe Isaac, Rahela pe Iosif, nevasta lui Manvah pe Samson, sau Ana pe Samuel… Trebuie să întreb pe M. E. ce sens are filosofia în religie.

E poate aşteptarea, cea care dă măsura lucrurilor ? Mă tem în orice caz să nu fie o reabilitare a sterilităţii. Doamne, totul trebuie să aibă sens în viaţa asta, chiar şi ce nu e viaţă !

*

Bossuet şi atâţia alţii vor să vadă „legea“, în Vechiul Testament. Dar nu e tot dragoste şi acolo ? O altă dragoste, mai încinsă, mai pasională, — sânt „un foc mistuitor“ spune Domnul însuşi — dar tot dragoste. Legea interesează şi ea, firește. Dar primul punct din lege, şi câteodată singurul, e :

să nu săvârşeşti adulterul cu alţi Dumnezei, căci „sânt un Dumnezeu gelos“…

Gelozie, arbitrar, exclusivism, impulsivitate — câte trăsături neaşteptate — în dragostea lui Dumnezeu pentru poporul „Său“ ? E dragostea oamenilor în inima lui Dumnezeu. Ca să pregătească dragostea lui Dumnezeu în inimile oamenilor.

*

Am văzut ceva neaşteptat : un om milos care mulţumea cerşetorului pentru că-i primise dania. În fond, avea dreptate s-o facă *fiindcă* binefăcătorul există prin cel care primeşte. Cât de recunoscător trebuie să fie medicul bolnavului pe care l-a vindecat !

Nu se ştie cine dă şi cine primeşte.

*

Găsesc în „Limba română“ a Profesorului Sextil Puşcariu observaţia aceasta curioasă : Rece vine de la „recens“, proaspăt : aqua recens. Dacă însă asocierea s-ar fi făcut altfel, de pildă panis recens, atunci rece ar fi însemnat cald.

Ce căutăm în ştiinţă ? Ridicarea până la punctul acesta de indiferenţă, în care un lucru putea fi contrariul lui. Ridicarea până la viaţă, optare. Căci viaţa este indiferenţă, nu ştiinţa, cum se spune de obicei. Viaţa e libertate de alegere, indiferenţă de alegere, posibilitate de optare. Orice ştiinţă caută să se ridice până la punctul în care lucrurile puteau fi şi altfel. Aşa cum sânt astăzi, lucrurile sânt îngheţate într-un sens, într-o accepţie. A te ridica până la viaţă înseamnă a căuta libertatea aceea de dincolo de îngheţ.

Şi mi-ar place să mă ridic până la punctul în care gândirea românească nu mai e resemnare şi înţelepciune. Până înainte de îngheţul în eternitate.

Ştiu, asta e românescul ; rece în sensul de rece şi nu de cald. Dar nu vreau să cred că e numai atât.

*

În zilele noastre s-ar întâmpla ceva istoric în viaţa României : au apărut cei dintâi care, crezând în neamul românesc, să se arate nemulţumiţi de omul românesc. Crezând în neamul românesc. Căci altminteri, din occidentalism, au mai fost destui bonjurişti ai veacului al XX-lea.

Până acum toţi, chiar bonjuriştii veacului al XIX-lea (afară de acest mare precursor bonjurist : Cantemir) au crezut că tot ce ne trebuie e să fim puşi în anumite condiţii — de independenţă, libertate — spre a arăta ce putem. Dar nu e destul. Au trecut prea mulţi ani de anonimat peste noi ca să cunoaştem de la sine căile faptei şi ale personalizării.

Dar asta e românescul, îmi spune prietenul meu V. De ce să vrei altceva ? Nu v-aţi săturat de absurdul : „Croieşte-ţi altă soartă“ ?

Să vedem. Să vedem dacă e altă soartă. S-ar putea să fie aceeaşi, dar cu altă faţă. Cu faţa dinspre lumină.

*

Nici o singurătate nu e mai mare ca a neamurilor. E aproape ca spaima şi întunericul biblic.

*

Mă farmecă şi îngrozeşte viziunea filozofică a lui V. Omul acesta are demonul inacţiunii. Şi cum îl justifică ? Spunând că numai virtualul are valoare, numai ce poate fi, şi nu şi ce este. Simt că e pe cale să facă o întreagă teorie — pe care o atribuie altora, dar care în fond ţine numai de propriul său demon — spre a arăta de ce are totuşi sens acţiunea. Are sens, spune el, pentru a vedea prin acţiune ce puteai face. Nu interesează ce faci, ci ce poţi face. Şi activezi, ca să-ţi vezi posibilităţile ; sau arunci pe alţii în acţiune, îi ispiteşti şi iscodeşti, ca să le vezi posibilităţile. Simt că aproape mă seduce filozoficeşte : actualul nu e dat decât pentru cunoaşterea virtualului. Nu există prin sine, ci ca o luare de conştiinţă de sine a propriei sale inactualităţi. Ieşim din somn, spre a şti tot ce doarme în noi, când dormim. Merită un sistem de filozofie.

Dar numai atât ! Căci e altfel ; acum simt limpede că e altfel. Acţiunea nu te defineşte în ce erai, ci te aventurează în ce n-ai fost niciodată. Acţiunea te alterează. Eşti tot ce puteai fi, şi mai e un rest.

E ceva care ni se *dă*, e ceva care ni se va da. Realiştii aceştia ai lui ce a fost, nu ai lui ce va fi ! Cum cred ei în Dumnezeu, dacă nu cred în împărăţia viitoare ?

Există un risc — şi pentru ei trăim. Când vede cât de reuşit e fiul său ilegitim, Augustin exclamă : „eu am pus în el numai păcatul, Doamne ; Tu ai pus restul.“ Înţelegeţi ? Tot ce e acţiune, tot ce e ieşire din somn, e ilegitim ; dar Dumnezeu e bun şi ne dă restul. Noi punem păcatul, adică

orgoliu, sete pământească, voluptate, curiozitate, întuneric. Dumnezeu pune restul.

*

Versiunea românească a fiului risipitor :

„Sfântul Ioan era cioban tare bun la Dumnezeu. Într-o zi s-a rătăcit un miel. S-a înturnat înapoi şi, căutându-l, a alergat după dânsul şi pe ape şi pe câmp… trei zile şi trei nopţi. Când l-a prins, l-a luat în braţe şi i-a sărutat copitele : — Săracul, zice el, tare trebuie să te fi durut pe tine picioruşele, cât ai alergat. — Să fi fost altul, dintr-o dată îl tăia. Atunci Dumnezeu l-a făcut sfânt.“

E frumos fără îndoială. Dar de ce toate frumuseţile româneşti trebuie să fie cu ciobani, cu natură şi cu gingăşie ?

*

Ori de câte ori văd un adolescent mă gândesc ce nedreaptă soartă îi e rezervată în lumea contemporană. La Greci era altfel. Ştiu, gurile rele ale istoriei ne-au deprins cu altceva. Dar dincolo de bârfeli şi scandaluri, e aci o problemă. Trebuie să simţim asta.

În faţa unei fete de 18 ani, oricare înţelept al pământului are un plus de atenţie şi înţelegere. Ea există, pentru el. Academicieni şi alte capete pleşuve se strâng în jurul ei şi-i stau, cu o graţie întârziată, la dispoziţie. (Cum şi-ar bate joc de noi, la rândul lor, Grecii !) Iar între timp, care e statutul moral al tânărului de 18 ani ? „Stăm noi de vorbă mai târziu“.

E adevărat, o fată e totul la 18 ani. Ştie şi înţelege totul. Lupta ei va fi de aci înainte să nu piardă. Şi aşa cum se va crispa să nu-şi piardă tinereţea, tot aşa se va strădui, prin cultură, experienţă sau memorie, să ştie tot atât cât ştia, *dintr-o dată,* atunci. Recunosc, e într-un sens mai interesantă. Dar numai într-un sens. Căci ea n-are viitor, iar dacă iubeşti viitorul, tânărul e mai interesant.

Să-l laşi să se apropie de tine, sau să te apropii tu de el. Să-i iei în mână sufletul şi să i-l joci, ca pe un pumn de grâu : are greutate ? e bun de sămânţă ? Şi să fii, dacă poţi, nu cel care încearcă să mai culeagă ceva ; ci ploaia, ploaia aceea de toamnă, care nu ştie nimic despre culesuri…

*

Școala. Școala asta. Nu știu dacă am s-o fac vreodată. Dar mi-ar place ca la sfârșitul vieții să pot spune : nici nu am făcut altceva.

*

Revăd tot Jurnalul. Ce închide el, în fond ? Numai două lucruri, două mituri proprii : mitul Școlii și mitul Fratelui. Și poate că nu sânt nici măcar două, ci e unul singur. Căci sânt eu însumi Fratele, care caută, prin Școală, împăcarea cu lumea : cu fiii ce vin, cu fiii ce pleacă în lume…

DESPRE ERATĂ

– E vorba despre erori aflate în paginile ediţiei originale (n. ed.). –

Ce înduioşători sânt autorii aceştia, care-şi închipuie că tot dezastrul vine de la înlocuirea unei virgule prin punct şi virgulă. Îi vezi implorând pe cititor să considere că :

La pag. 56, rând 16 de sus, începe fragment nou.
La pag. 59, rând 1 de sus e : Simmel, nu Linimel.
La pag. 87, rând 4 de jos e : „ele nu sânt el“, în loc de „ele nu sânt“.
La pag. 96, rând 9 de jos, e : „stăruie“, în loc de „stă“.
La pag. 110, rând 8 de sus, e : „obiectului“ nu „obiectivului“.

ca şi cum n-ar fi, în cărţile lor, o ratare mai adâncă. Dar ce sânt cărţile altceva decât acte de viaţă, în timp ce viaţa însăşi e o însumare de gesturi ratate, o risipă de ratări, până ce, într-o zi, un singur gest, unul singur, obţine ceea ce au aproximat toate celelalte. O, de-am putea atunci să ne înfăţişăm înaintea ta şi-a înfricoşatei tale judecăţi, cititorule, cinstitorule, cârtitorule…